

mefuttatásának a lényegéről másként, mint pártolólág, ők sem nyilatkozhattak többé.

Így azután másnap, a nemzeti gyűlés hivatalos – s immár a teljes egybegyűlt sokaság részvételével, szabad téren lezajlott – megnyitását követően az első szó megint csak Bärnuťé volt. Bärnuť pedig most nemcsak azt indítványozta, hogy a gyűlés nyilvánítsa ki a román nép nemzeti különállását, s fogadjon örök hűséget az uralkodónak, hanem hallgatóit mindjárt fel is eskette az uralkodó és a román nemzeti érdekek iránti hűségre, az eskü szövegébe mindazonáltal – az itt megjelentek többségének kilétére való tekintettel – már beleillesztve egy olyan mondatot is, amely szerint az eskütevők kötelezettséget vállalnak arra, hogy „a lehetőségekhez mérten” „a jobbágyság megszüntetésén” is munkálkodni fognak.⁴⁷ És a nacionalista szempontok meg az antifeudális törekvések ilyenén összeegyeztetésére irányuló szándék jellemezte a gyűlés 16-ára megszületett határozatát is.

Ez a szöveg ugyanis mindenekelőtt a legfontosabb nemzeti jellegű követeléseket sorolta fel – így azt, hogy a román nemzetet ismerjék el külön nemzetnek, hogy a románok jussanak arányos országgyűlési képviselőkhöz, hogy minden évben nemzeti gyűlést tarthassanak, hogy saját soraikból választhassanak maguknak tisztviselőket, hogy az állami életben is korlátlanul használhassák anyanyelvüket, gyermekeiket pedig ugyancsak anyanyelvükön iskoláztathassák, s létesüljön számukra román tanítási nyelvű egyetem is –, ezek után azonban a határozat kitért a belső polgári átalakulás legfontosabb követelményeire is, s nem egy ponton lényegesen radikálisabb szellemben, mint aminő a pozsonyi törvényeket jellemezte. Így például nemcsak az úrbéres szolgáltatások és a papi tized (parasztrésről adandó kártérítés nélküli) megszüntetését sürgette, hanem a parasztok rovására korábban elkövetett földfoglalások jóvátételét, valamint a céhek eltörlését és a teljes iparszabadság bevezetését is, s állást foglalt az esküdtbíráskodás általánossá tétele meg a semminemű óvadékfizetéshez nem kötött sajtószabadság mellett is.

Igaz viszont, hogy ezeknek a megnyilatkozásoknak az értékét nagymértékben lerontotta a határozat utolsó pontja, amely azt a követelést tartalmazta, hogy az erdélyi országgyűlés mindaddig ne döntsön a Ma-

⁴⁷ Az eskü szövegét lásd : uo. 468–469.

gyarországgal való egyesülésről, amíg az unió kérdésének a megvitatásában részt nem vehetnek a román nemzet képviselői is. Ez a pont ugyanis nem amellett tört lándzsát, hogy az unióról Erdélyben ne egy újabb rendi országgyűlés, hanem már egy népképviselői alapon létrejövő (s ezért várhatólag román többségű) törvényhozó testület határozzon, csupán azt az igényt támasztotta, hogy a román népet Erdélyben most ismerjék el ugyanolyan feudális értelemben vett „alkotmányos nemzetnek”, amilyenek itt eddig kizárólag a magyar, a székely és a szász „nemzet” minősült, s ennek megfelelően a nagyfejedelemség következő rendi országgyűlésén már e román recepta natio követői is megjelenhessenek. Mintha csak a szóban forgó pont kiigazítója már eleve törésre akarták volna vinni a dolgot a magyar forradalomnak még azokkal a híveivel is, akik a polgári átalakulás érdekeire nézve nem sérelmes román nemzeti követelések – vagy ezeknek legalább egy része – iránt talán megértést tanúsítottak volna, azt a kezdeményezést viszont, hogy most a román nemzeti igények kielégítésének a címén a feudális kiváltságok rendszerének felszámolása helyett éppen az ilyen kiváltságok körének kiszélesítésére tétessenek lépések, magától értetődően csak a legteljesebb elutasítással fogadhatták.

Amit egyébként megerősíteni látszanak a balázsfalvi gyűlés végakkordjai, meg a gyűlés berekesztése után történtek is. A tanácskozás május 17-i záróülésén ugyanis az egybegyűlték az előző napi határozatot petícióba foglalták, s úgy döntöttek ugyan, hogy a petíciót képviselőik ne csak az uralkodóhoz, hanem az összeülő erdélyi országgyűléshez is juttassák el, a diétára utazó küldötteket azonban szigorúan eltiltották attól, hogy a petíció tartalmáról esetleg alkudozásokba is belebocsátkozzanak. Majd a gyűlés hangadói a nemzeti mozgalom jövőbeli egységes irányítására alakítottak egy Román Nemzeti Bizottmánynak elkeresztelt állandó testületet, s ennek elnöki székébe Șagunát ültették, alelnökévé és tényleges mozgatójává pedig Bărnăuțot tették meg. És a bizottmányban az ekkor már teljesen Bărnăuț hatása alatt álló radikális fiatalok közül többeknek – így Iancunak, Papiu-Ilariannak és Butteanunak – is helyet biztosítottak, gondosan ügyeltek viszont arra, hogy a Barițhoz, Cipariuhoz vagy Laurianhoz hasonló liberálisok közül senki se kerüljön bele ebbe a testületbe. A bizottmány székhelyéül pedig Nagyszeben városát jelölték ki – nyilván nemcsak azért, mert itt székelte az erdélyi ortodox püspökség

is, hanem mert a Szász Egyetemnek és az erdélyi főhadparancsnokságnak szintén ez a város volt a székhelye. Majd a tanácskozást legvégül egy Bărnut tollából származó kiáltvány kibocsátásával koronázták meg, s ebben a gyűlésen rögzített nemzeti követelések ismertetését azzal a felhívással egészítették ki: „...Románok... fegyverkeztek...”⁴⁸

Amikor pedig május 21-én nyilvánosságra került a nagyváradai román fiataloknak az erdélyi románokhoz intézett szózata, amely nemcsak a román nemzeti követelések kielégítését sürgette, de azt is, hogy a polgári átalakulás román és magyar hívei szorosan fogjanak össze egymással, s a polgári átalakulás minél teljesebb sikerre vitele érdekében „Erdély és Magyarország legyen egy”⁴⁹: válaszul erre Bărnuték siettek megjelentetni egy újabb nyilatkozatot, s ebben az eddigieknél is határozottabban leszögezték, hogy tántoríthatatlan ellenségei az uniónak és tántoríthatatlan hívei maradnak az uralkodónak. A váradiaknak arra az érvére pedig, hogy a polgári átalakulás ügye mindennél előbbre való, Bărnuték azt felelték, „a jobbság és a dézsma eltörlése titeket csupán testileg tett szabaddá, de lelkileg inkább rabok vagytok, mint ennek előtte”, mert „a szabadság nemzetiség nélkül olyan, mint a test lélek nélkül”.⁵⁰

A KENYÉRTÖRÉS

Májusra tehát a magyar forradalom és a nemzetiségi mozgalmak közötti kiegyenlítés esélyei már végletesen összeszűkültek, s a horvát, a szerb meg az erdélyi román nemzeti mozgalom táborán belül uralkodóvá lett az a nézet, hogy a nemzetiségeknek támasztékot elsősorban a trón zsámolyánál kell keresniök. A dolgok ilyen alakulása pedig magától értetődően kapóra jött az ellenforradalom szálait szövögető uralkodóháznak. S az udvari körök persze óvakodtak már ekkor teljes mellel kiállni a nemzetiségi mozgalmak mellett – egyrészt azért, mert egyelőre ezeknek a törekvései között is akadtak az udvarnak nem tetszőek, másrészt meg

⁴⁸ A kiáltvány idézve: uo. 510.

⁴⁹ A nagyváradai román fiatalok szózata az erdélyi románokhoz, Nagyvárad, 1848. máj. 9/21. Közli: JAKAB ELEK, Szabadsághareunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848–1849-re. Bp. 1880. 84–85.

⁵⁰ A nyilatkozatot idézi: CHERESTEȘIU 551.

és főleg azért, mert a magyar forradalom elleni nyílt fellépés idejét az udvar még mindig nem látta elérkezettnek –; amit azonban a magyarországi nem magyarok udvarhűségének és magyarellenességének élesztése érdekében az adott helyzetben is megtehettek, azt az ellenforradalom szervezői már ekkor is megtették.

Az uralkodó tehát azokat a küldöttségeket, amelyek a következő hetekben az erdélyi szászok, a délvidéki szerbek és az erdélyi románok kívánságait tolmácsolták előtte, a külszín megőrzése végett éppúgy elutasító válaszban részesítette, akár a horvátok küldöttségét március végén, Jellačićot pedig most ugyane célból eltiltotta a horvát szábor egybehívásától. Az összeülő erdélyi országgyűlés tárgysorozatát meghatározó királyi propositiók közé viszont az udvari körök jó előre beiktattak egy pontot, amely uralkodói óhajnak jelentette ki, hogy az országgyűlésen az „Erdélynek nagy részét lakó oláhok állapota – mind polgári, mind vallási jogok tekintetében – hozandó törvény által biztossíttassék”,⁵¹ Šupljikac ezredest pedig – ha az ő vajdává választatását hivatalosan egyelőre nem hagyhatták is jóvá, s ezért egyelőre az olasz hadszíntérről való hazatérését sem engedélyezték – legalább tábornokká siettek előléptetni már május 22-én. Majd június 3-án azt is kimondatták az uralkodóval, hogy – függetlenül a négy héttel korábbi királyi kéziratoktól, amelyek a magyarországi főhadparancsnokokat minden tekintetben (így a működési területükön fekvő határőrezredek vonatkozásában is) a magyar kormány alárendeltjeinek ismerték el – a határőrvidék legfelső irányítása továbbra is az osztrák hadügyminiszter feladata lesz.

S mindezenközben változatlanul megtették a magukét az erdélyi hatóságok is, kivált ahhoz a módszerhez ragaszkodva továbbra is, hogy a parasztmegmozdulások elfojtására román lakosságú falvakba lehetőleg minden esetben székely határőröket vagy magyar nemzetőröket küldjenek. Ez pedig hovatovább el is hitette sok román paraszttal, hogy a román népnek nemcsak a magyar földesurak, hanem a magyarok általánosan is ellenségei – főleg, miután június 2-án az Alsó-Fehér megyei Mihálcfalván (ahol a román jobbágyok megtagadták úrbéres szolgáltatá-

⁵¹ Az uralkodó az erdélyi rendekhez, Bécs, 1848. máj. 5. Közli: KÖVÁRI LÁSZLÓ, Okmánytár az 1848–9-ki erdélyi eseményekhez (továbbiakban: KÖVÁRI). Kolozsvár, 1861. 8.

saik teljesítését s visszafoglalták az uraság, az Esterházy grófi család által tőlük annak idején elrabolt földeket) a kivezényelt székely katonák tüzet is nyitottak az őket vasvillákkal és kiegyenesített kaszákkal fogadó falusiakra, s közülök tizenkettőt halálra sebeztek.

Az ellenforradalom szervezőinek tehát, ha egyelőre tartózkodniuk kellett is a nyílt színvallástól, némely előkészítő lépéseket már ez idő tájt is módjuk nyílt tenni a nemzetiségi mozgalmak megnyergelésére. Ilyen körülmények között pedig a magyar forradalom vezérkarának rendkívül határozottan és rendkívül megfontoltan kellett eljárnia. S határozottságban nem is volt hiány. A karlócai szerb nemzeti gyűlés végzéseit például a magyar kormány, mielőtt értesült róluk, nyomban érvényteleneknek nyilvánította, s Rajačićot a szerb főodbor felosztatására utasította, majd – bebizonyosodván, hogy őt az ilyesféle utasítások legkevésbé sem érdeklik – augusztus 2-án érseki székéből is felfüggesztette. Közben pedig a kormány – mint még közelebbről is fogjuk látni – hozzákezdett a szerbek várható fegyveres felkelésének leküzdésére szolgáló haderő megszervezéséhez is, s nem késett hasonló intézkedéseket foganatosítani a Jellačić részéről fenyegető veszély elhárítására sem.

Amilyen kifogástalanul megértették azonban a magyar kormány tagjai, hogy egy Zágrábból vagy Karlócáról kiinduló esetleges fegyveres támadás csak visszavethetné Magyarország polgári átalakulásának a folyamatát, s ezért olyan fogadtatásban részesítendő, aminőben bármely forradalomnak bármely ellenforradalmi támadást részesítenie kell: olyan kevésbé értették meg (vagy akarták megérteni) ugyanők még ekkor is, hogy az ellenforradalom oldalára sokakat még a most már csakugyan fegyveres fellépésre készülő nemzetiségi politikusok közül is csupán az a szűkkeblűség taszított, amelyet a magyar forradalom eddig a nemzetiségi törekvések iránt tanúsított. S mivel a kormány tagjai ezzel a felismeréssel önmaguk adósai maradtak, önmaguk adósai maradtak az ebből meríthető tanulságok leszűrésével is. Amire különösen jó példa a kormánynak a szlovák nemzeti mozgalommal szemben alkalmazott bánásmódja, az tudniillik, hogy bár a szlovák vezetők a magyar forradalommal kötendő meg egyezés gondolatát Liptószentmiklóson sem ejtették el végképp, Batthyányék nekik még a kormányhoz címzett petíciójuk benyújtására sem engedtek időt, hanem a Liptószentmiklóson történtek hírének vétele után, mindenféle komolytalan vádat használva ürügyül, egyszerűen elfogató

parancsokat adtak ki ellenük, s ezzel arra kényszerítették őket, hogy – most már csakugyan letéve a hamari megegyezés reményéről – más kiút híján Csehországba meneküljenek.

És ez még nem is minden, hiszen a kormány tagjai azoknak a nemzeti-ségi oldalról felhangzó javaslatoknak a meghallgatására sem éreztek indítást, amelyek olyan emberektől eredtek, akik a magyar forradalommal szakítani semmiképpen sem szándékoztak (mert világosan látták, hogy a magyar forradalom sikeréhez saját népüknek is mindennek fölött való érdeke fűződik). Amikor tehát a lipcsei gyűlés hírével egyidejűleg Pestre érkezett a breznóbányai szlovákok petíciója, amely – Hodža március végi kívánságait ismételve – ekkor is csak annyit kért, hogy a szlovák lakosságú megyékben a közigazgatás s a szlovák lakosságú városok és falvak iskoláiban az oktatás nyelve a szlovák legyen: ezt a beadványt egyszerűen elsüllyesztették a belügyminisztérium irattárában. S hasonlóképpen válasz nélkül hagyták azt a petíciót is, amelyet az ortodox hiten levő magyarországi románok képviselői intéztek a kormányhoz május 21-én, – annak ellenére (vagy talán éppen annak következtében), hogy kidolgozói benne nemcsak nemzeti követeléseiket adták elő, hanem hűségükről és odaadásukról is biztosították a magyar forradalmat és kormányát. Amikor pedig Murgu június 27-én – épp a kormány megbízásából – nagy népgyűlést tartott Lugoson, hogy a Temesköz román lakóit a szerb szeparatisták ellenében fegyverfogásra hívja fel, s a gyűlésen tömegével megjelent románok lelkesen fel is ajánlották életüket és vérüket, azzal a kikötéssel azonban, hogy kapitányuk tulajdon soraikból származó ember – személy szerint éppen Murgu – legyen, a Temesközből pedig szervezzenek román hivatalos nyelvű autonóm tartományt: a kormány ezeket a kívánságokat habozás nélkül holmi magyarellenessé szeparatizmus megnyilvánulásainak bélyegezte, s engedni nekik még részben sem óhajtván, inkább azonnal lemondott a temesközi románok mozgósításáról.

De a nemzetiségi kérdéssel változatlanul nem tudott megbirkózni a magyar forradalom baloldala sem. Mert hogy a nemzetiségi mozgalmak hívei közül korántsem mondható mindenki a forradalom megátalkodott ellenségének, azt a magyar radikálisok a liberálisoknál egy fokkal világosabban látták – legalábbis a horvát, s kivált a román nemzeti mozgalom vonatkozásában. Ám hogy tárgyaljanak is a nemzetiségi mozgalmak baloldali

irányzatainak a képviselőivel, arra ez idő tájt már radikális részről is mindössze egy kísérlet történt: amikor a márciusi fiataloknak egy június első felében Erdélybe látogató kisebb csoportja Vasvárral az élén felkereste az ekkor újból szülőföldjén időző Iancut. Eredményre pedig ez a megbeszélés sem vezetett; egyébbel ugyanis Vasvári sem tudta kecsegtetni Iancut, miert hogy a románok sérelmeit az unió megvalósulása után egészen bizonyosan orvosolni fogja a Pesten összeülő népképviselői országgyűlés, Iancu viszont most már maga is hajthatatlanul kitartott amellett, hogy a román kérdés rendezése nem lehet az unió előzetes életbelépésének a függvénye. Ennek az imígyen a tárgyalófelek egymás iránti kölcsönös rokonszenve ellenére is kudarcba fulladt eszmecserének a lezajlása után pedig immár a magyar radikálisok is arra szorítkoztak, hogy sajtójukban ismételten felhívják a figyelmet a nemzetiségi mozgalmak részéről fenyegető ellenforradalmi veszélyre – s még hangsúlyozottabban is, mint ahogy ezt azok a liberálisok tehették, akik egyelőre nem értették meg, hogy a legfőbb ellenforradalmi központ nem Zágráb, Karlóca vagy Szeben, hanem Bécs, illetve Innsbruck.

Holott a kenyértörés még ekkor sem volt teljesen elkerülhetetlen minden egyes magyarellenés irányba tolódott nemzetiségi mozgalommal, s ezt akár a Prágában június 2-án megnyílt szláv kongresszus vitái is világossá tehették. A kongresszust ugyanis a cseh nemzeti mozgalom liberális irányzatának a vezetői – Kukuljević és Štúr kezdeményezésére – annak előmozdítása végett hívták egybe, hogy a továbbiakban a Habsburg-birodalom valamennyi szláv nemzeti mozgalma szorosan összetartva járjon majd el. A kongresszuson azonban éppen az bizonyosodott be, hogy az együttműködés megteremtésének legfőbb feltétele: a nézetek és törekvések rokonsága még nagymértékben hiányzik. Hiszen a cseh liberálisok azt vallották, hogy a birodalmat – merőben békés eszközök igénybevételével és a Habsburg-ház felségjogainak a csorbítása nélkül, mi több: épp az uralkodóház körül tömörülve – át kellene alakítani egy olyan föderációvá, amely négy egyenjogú tartományból tevődne össze, s e tartományok közül az egyiket a német, a másikat a magyar, a harmadikat az északi szláv (azaz a cseh, a szlovák, a lengyel és az ukrán), a negyediket pedig a déli szláv (azaz a szerb, a horvát és a szlovén) lakosságú területekből kellene megszervezni. A kongresszus horvát és szerb küldöttei viszont ebből a programból csupán a birodalom föderalizálásának és a

Habsburgokra való támaszkodásnak a gondolatát helyeselték, azt ellenben, hogy még a magyarokkal szemben is pusztán békés eszközökhöz folyamodjanak, ekkor már teljességgel elképzelhetetlennek tartották. A cseh nemzeti mozgalom radikális szárnyának a képviselői pedig a föderáció kivívásához nem is csak a magyarok elleni fegyverfogást ítélték elengedhetetlennek, hanem az ausztriai németek, sőt az uralkodóház ellenit is.

Ezzel szemben a kongresszusra (részint Galíciából, részint – hívatlanul – Porosz-Lengyelországból) érkezett lengyelek – mivel legfőbb céljukat Lengyelország helyreállításában, ennek legfőbb akadályát pedig az európai hatalmi rendszerben látták – mindenkitől elhatárolták magukat, aki a Habsburg-birodalomnak csupán belső újjászervezését irányozta elő, a birodalom kereteit viszont érintetlenül hagyta volna. Azt tehát a lengyelek is szükségesnek nyilvánították, hogy a magyarok tegyenek eleget a magyarországi szlávok jogos kívánságainak, de nyomatékosan hangsúlyozták, hogy erre a magyarokat erőszak helyett továbbra is tárgyalások útján kell rábírni, mert a szlávoknak elszámolnivalójuk elsősorban nem a magyarokkal, hanem a Habsburgokkal és a többi reakciós hatalmassággal van, ezek elleni harcukat pedig épp a magyarokkal összefogva kellene megvívniuk. S ezt az álláspontot határozottan támogatta a kongresszus egyetlen orosz résztvevője, az ugyancsak hívatlanul betoppant Mihail Alekszandrovics Bakunyin is, aki – vérbeli forradalmár lévén – szintén azon a véleményen volt, hogy a cárizmus és szövetségesei elleni harchoz Európa forradalmi népeinek mindennél nagyobb közös érdekük fűződik.

De a cseh liberálisok föderációs elképzeléseit nem helyeselték a kongresszusra eljött szlovének sem, akik nyilvánvalóan attól féltek, hogy ezek megvalósulása esetén az ő népük horvát-szerb alávetettségbe kerülne. A Habsburg-uralom lerázására azonban a szlovének gyengeségüknél fogva gondolni sem mertek, s ezért amellett kardoskodtak, hogy a birodalom szlovénlakta területeiből létesítsenek különálló, de változatlanul a Habsburgok jogara alatt maradó koronatartományt. Annál határozottabbak voltak viszont a kongresszuson megjelent szlovák vezetők, s ebben nem csekély része lehetett annak, hogy ők a csehekkel szemben ugyanolyan aggodalmakat tápláltak, amilyeneket a szlovének a horvátokkal meg a szerbekkel szemben. Azzal a gondolattal tehát, hogy a birodalom szláv

népeinek a Habsburgokra kell támaszkodniuk, Štúr és Hurban mereven szembehelyezkedett, s mindketten legszögezték, hogy a szlovákok problémáikat nem Magyarországtól elszakadva és a csehekkel egyesülve, hanem a jövőben is a magyar államkötelék keretei között szándékoznak megoldani.

Arra azonban Štúrék már nem tudtak hasonló határozottsággal válaszolni, hogy a szlovák kérdést Magyarország határain belül mégis hogyan képzelik dűlőre vinni: először kijelentették, hogy ha a magyarok továbbra sem hajolnak meg követeléseik előtt, akkor – a horvátokkal és a szerbekkel együttműködve – ők is fegyverre fognak kelni, de azután azt is siettek megjegyezni, hogy ez a tervük jelenleg csak elvi elhatározásnak tekintendő, a gyakorlatban ugyanis a végső eszközök igénybevételét lehetőleg még mindig kerülni szeretnék (egyrészt mert mögöttük nem áll olyan fegyveres erő, amilyen a horvát és a szerb nemzeti mozgalom mögött, másrészt mert nekik egyelőre saját népük fegyvertelen tömegeit sem sikerült kellőképpen megnyerniök, úgy hogy „ha kimutatnók magyarellenes gondolkodásmódunkat, ezrével fordulnának ellenünk” szlovákok is⁵²). Ha tehát az eddig olyannyira hajthatatlan magyarok a továbbiakban mégis jobb belátásra térnek és „megadják nekünk azt, ami megillet bennünket, akkor – ahogyan a leginkább magyarellenes Hurban is hangsúlyozta – nem ... ránthatunk ellenük kardot”, amint a szerbek sem fognak ilyet tenni, „ha megadják a szerbeknek, amit ők kívánnak”.⁵³

A prágai szláv kongresszuson tehát akkora nézetkülönbségek törtek felszínre, amekkorákat elsimítani még hosszadalmas viták során sem igen sikerülhetett volna. A kongresszusnak pedig munkájával ráadásul már a viták kellős közepén fel is kellett hagynia. A császári hadsereg csehországi főhadparancsnoka, Alfred Windisch-Grätz herceg altábornagy ugyanis (aki maga is felfigyelt a nézetkülönbségekre, s ezek továbbélézésével szeretett volna teljes szakadást előidézni a cseh nemzeti mozgalom Habsburg-barát liberális és Habsburg-ellenes radikális szárnya között) kiprovokálta, hogy a radikálisok a prágai utca mozgósításával június 12-én fegyveres Habsburg-ellenes felkelést indítsanak. Ez pedig a kong-

⁵² Štúr felszólalása a kongresszus 1848. jún. 7-i plenáris ülésén. Közli: VÁCLAV ŽÁČEK, *Slovanský sjezd v Praze roku 1848. Sbírka dokumentů*. Praha, 1958. 317.

⁵³ Idézve: uo. 318.

resszus azonnali felbomlását eredményezte: a kongresszus küldötteinek többsége, a torlaszharcok kirobbanásától megrettenve, lóhalálában elutazott Prágából, más küldöttek meg – így Štúr és Hurban is – a felkelőkhöz csatlakoztak, s azután velük együtt verekedtek, míg a felkelés öt napig tartó ellenállás után el nem bukott, s maguk is menekülésre nem kényszerültek.

A magyar forradalomnak azonban haszna sem a prágai kongresszus vitáiból, sem a prágai felkelésből nem származott – s nem is származhatott, mivel a magyar vezető körök még pontos értesítéseket sem igyekeztek szerezni a kongresszus lefolyásáról, s így a viták során megmutatkozó véleményeltérésekről sem kaphattak képet. Pesten tehát a prágai kongresszuson megjelenteket kivétel nélkül holmi ellenforradalmi célzatú pán-szláv összeesküvés részeseinek könyvelték el, s ennek megfelelően mind a kongresszus szétszéledését, mind a prágai felkelés bukását a legnagyobb elégedettséggel fogadták, tanulságokat pedig végképp nem szűrtek le a Prágában történekből. És így – hiába fogott fegyvert Prágában a szlovák vezetők egy része is a magyar forradalom legfőbb ellenségei, a Habsburgok ellen, s hiába jelentette ki Štúr és Hurban az előző napokban (Hodža pedig még egy hónap múlva is), hogy feledve a méltatlan bánásmódot, továbbra is készek alkura lépni a magyarokkal – Magyarországról ezek az emberek változatlanul nem kaptak semmiféle biztatást. Miért is, mikor a talaj Prágában forró lett a lábuk alatt, Hodža jobb híján Bécsbe ment, Štúr és Hurban meg Zágrábba, hogy – más választásuk immár nem maradván – mégiscsak megkezdjék egy majdani fegyveres felkelés előkészületeit, s vállalkozásukat a Windisch-Grätznel semmivel sem jobb Jellačićnak ajánlják pártfogásába.

Közben pedig a mihálcfalvi események hatására a román tömegek mozgósítását is megkezdte az Erdélyi Érchegységben Iancu, a Mezőségen meg Papiu-Ilarian, majd a szervezkedést Bărnau kiterjesztette az Orlát környéki román határőrfalvakra is. S ennél is végletesebben elfajult ekkorra a délvidéki helyzet, hiszen a karlócai fődobor – nem kételkedvén abban, hogy „a szent jog a mi részünkön van és a császári igazságosság velünk lesz”⁵⁴ – május végén és június elején közzétett többrendbeli

⁵⁴ Lásd: a fődobornak a Délvidék katolikus vallású szláv lakóihoz intézett kiáltványát, Karlóca, 1848. máj. 10/22. Közli: THIM II. 271.

kiáltványában immár azonnali felkelést hirdetett „Ferdinánd császár és király trónjának, valamint a szerb nemzetiségnek a védelmére”,⁵⁵ úgy hogy június 12-én Karlóca határában már el is dördültek az első puska-lövések.

Júniusra tehát a korábban némileg még nyitottnak látszó két választási lehetőség – a nemzetiségek egyenjogúságáért a magyar forradalom táborán belül, illetve a magyar forradalom ellenében folytatandó harc – közül a magyarországi nemzetiségi mozgalmak vezető irányzatai immár mind az utóbbi mellett döntöttek, ezzel azt is eldöntve, hogy a magyarországi nemzetiségi mozgalmak a továbbiakban nem csupán a magyar forradalom ellenfelei, hanem a Habsburg-ellenforradalom segédcsapatai is lesznek. Ami a magyar forradalommal való szembefordulásból szükségszerűen következett is. Nemcsak azért, mert a nemzetiségi mozgalmak legtöbbszörében – mint láttuk – kezdettől fogva nagy szerepet játszottak az uralkodóház megrögzött hívei, hanem főleg azért, mert e mozgalmak között egy sem akadt, amely a magyar forradalom elleni harcát pusztán a maga erőire hagyatkozva is a siker reményében vívhatta volna meg, s még kevésbé akadt olyan, amely elég erővel rendelkezett volna ahhoz, hogy a magyar forradalom elleni harcát a Habsburg-ellenforradalom elleni egyidejű harccal is párosíthassa, sőt olyan sem akadt, amely a maga erőinek számottevő kiegészítését máshonnan is várhatta volna, mint éppen a császáriaktól.

S így volt ez még azoknak a nemzetiségi mozgalmaknak az esetében is, amelyek – mint a szerb meg a román mozgalom – nem teljes egészükben Magyarország területén, hanem nagyjából az ország (és a birodalom) határain kívül élő népek fiait képviselték. A havaselvei és a moldvai románokat ugyanis ekkor teljességgel lekötötte a saját elnyomók elleni szervezkedés, amely éppen június folyamán torkollott bele a bukaresti forradalomba; s a Kárpátokon túli románok jobbjai különben sem helyeselték erdélyi társaiknak a magyar forradalommal való szembefordulását. A délvidéki szerbek pedig kaptak ugyan fegyveres segítséget szerbiai önkéntesektől, de amit leginkább szerettek volna: hogy a Szerb Fejedelemség kormánya maga is nyíltan kiálljon mellettük, azt már ők sem

⁵⁵ Lásd: a főodbornak a szerb határőrszázadokhoz intézett felhívását, Karlóca, 1848. máj. 29/jún. 10. Közölve: uo. II. 371.

érhették el, mert Belgrádban nagyon jól tudták, hogy ilyesmi a Habsburgokban akkora gyanakvást keltene, amekkorának a szerb kormány gyengeségénél fogva semmi esetre sem teheti ki magát.

A magyarországi nemzetiségi mozgalmakat tehát már erőik fogyatékos volta is elütötte attól a lehetőségtől, hogy a magyar forradalom elleni harcukat másként, mint a Habsburg-ellenforradalommal szoros szövetségre lépve, harcolják végig. De a magyar forradalommal való kenyértöréstől most már azok a veszélyek sem riaszthatták el őket, amelyeket a Habsburgok mellé szegődésüknek előbb-utóbb menthetetlenül rájuk kellett zúdítania. Holott ezekre a törekvéseik iránti rosszindulattal legkevésbé sem vádolható férfiak is idejekorán figyelmeztették a végső választás elé került nemzetiségi politikusokat. Bakunyin például, pontosan előre látva a jövőt, így érvelt: „Tudom, közületek sokan bíznak az ausztriai ház támogatásában. Az uralkodóház most, mivel nélkülözhetetlenek vagytok számára, fűt-fát ígér néktek . . . ; de vajon megtartja-e majd, amit ígért, . . . ha segítségetekkel helyreállítja megrendült hatalmát?” „ . . . Meggyőződése, hogy nem . . . ” „Meglátjátok, az ausztriai ház nemcsak meg fog feledkezni szolgálataitokról, de rajtatok fogja megtorolni, hogy szegyenletesen gyenge volt . . . ”⁵⁶ S hasonlóképpen nyilatkozott a – Bakunyinnal egy kalap alá egyébként éppen nem vehető – volt (és leendő) szerb fejedelem, az Obrenović-ház 1839 óta száműzetésben élő feje, Miloš is, mondván: „Egyezzenek ki a szerbek a magyarokkal, mert ha nem, akkor az osztrák becsapja a szerbeket is, meg a magyarokat is.”⁵⁷

Csak hát hatást az ilyen és hasonló intelmek egyedül akkor gyakorolhattak volna címzettjeikre, ha a magyar forradalom legalább most tanúsított volna végre némi engedékenységet. Ez azonban változatlanul nem történt meg. A Habsburgok viszont – bár a nemzetiségek önállósodási törekvései bennük legalább akkora ellenérzést keltettek, amekkorát a magyar vezető körökben – továbbra is tartózkodtak a nyílt színvallástól. S ezek után immár a nemzetiségi politikusok jobbjai sem tehettek egyebet, mint hogy az efféle figyelmeztető hangokat – a Habsburgok összbirodalmi érdekeit mindenek fölé helyező társaikhoz hasonlóan – elereszték a fülük mellett, s a tanácsoltaknak épp az ellenkezőjét cselekedve,

⁵⁶ Lásd: M. A. BAKUNYIN, *Iszbovegy*. Red. E. L. GUREVICS. Moszkva, 1921. 79-80.

⁵⁷ Idézi: THIM I. 141.

erőnek erejével belelovalják magukat abba a – ténylegesen persze alaptalan – hitbe, hogy amit a magyaroktól nem kaphattak meg, azt a Habsburgoktól – ha győzelemre segítik őket – legalább részben csak képesek lesznek kicsikarni. Így pedig a helyzet menthetetlenné lett: véglegessé vált, hogy a Habsburg-ellenforradalom oldalán mostantól fogva olyan magyarországi nem magyarok is tömegesen fognak harcolni a magyar forradalom ellen, akiknek alapvető érdekeiknél fogva éppen a forradalom táborában volna a helyük.

5. AZ ELSŐ HONVÉDZÁSZLÓALJAK LÉTREHOZÁSÁTÓL A VÁLASZTÁSOKIG

AZ ELSŐ HONVÉDZÁSZLÓALJAK LÉTREHOZÁSA

A nemzetiségi kérdés elmérgesedése ilyenképpen rendkívül súlyos helyzetbe sodorta a magyar forradalmat, ámbár pillanatnyilag hasznot is hajtott számára. A Batthyány-kormány ugyanis – mint láttuk – még május második hetében is húzódozott olyan határozottabb intézkedések foganatosításától, amilyeneket a Bécsben folyó ellenforradalmi szervezkedésre hivatkozva a radikálisok próbáltak kipréselni belőle, mivel a miniszterek többsége még ekkor is kételkedett abban, hogy az udvart csakugyan ellenforradalmi szándékok vezérlik. Aminek a megtételére azonban a radikálisok érvei emiatt még május második hetében sem vehették rá a kormányt, annak szükségességéről néhány napon belül Batthyányékát is egyszerre meggyőzte a nemzetiségi mozgalmak magyarelles irányba fordulása.

Amikor tehát május 15-én Pesten is ismeretessé lett, hogy Karlócán 13-án megnyílt a szerb nemzeti kongresszus, s a Délvidékről érkező jelentések arról is számot adtak, hogy a kongresszuson magyarországi szerbeknél kívül szerbiai alattvalók is megjelentek, még hozzá fegyveresen, ugyanaz a Batthyány-kormány, amely 12-én még kerekén elutasította a radikálisok önálló magyar hadsereg teremtésére irányuló követelését, most azon melegében kimondotta, hogy haladéktalanul létre kell hozni azt a 10 ezer főnyi reguláris sereget, amelynek esetleges felállítását már az egyik április végi minisztertanács határozatba foglalta (akkor azonban

még nem e sereg tényleges megszervezésének, csupán a bécsi uralkodó körök megpuhításának a célzatával). 19-én pedig, amikor Pesten olyan álhírek terjedtek el, hogy a Bécsből Innsbruckba menekült uralkodó onnan Prágába szándékozik áttelepülni, ugyanaz a Batthyány-kormány, amely 12-én még kereken elutasította a radikálisoknak a népképviselői országgyűlés mielőbbi megalakítására irányuló követelését is, immár azt sem mulasztotta el kimondani, hogy nem később, mint július elején csakugyan meg kell nyitni az országgyűlést. És május 16-án már napvilágra is került az önkéntesek jelentkezését szorgalmazó miniszterelnöki felhívás, 20-án pedig megszülettek az országgyűlés egybehívásáról intézkedő nádori rendeletek is.

A kormány azonban, bármennyire elkerülhetetlennek ismerte el most már maga is, hogy megkezdje egy önálló magyar reguláris haderő kiépítését, továbbra is minden tőle telhetőt megtett annak érdekében, hogy szándékai felől megnyugtassa az udvart. Nemcsak azt hangsúlyozta tehát, hogy a megszervezendő tíz gyalogoszászlóaljjal és egy lovasüteggel csupán a nemzetiségek szeparatiztikus mozgalmait elleni védekezés a célja, de azt is, hogy a kérdéses alakulatok nem a szó igazi értelmében vett katonai testületek, hanem csak a pusztán karhatalmi feladatok ellátására hivatott nemzetőrség kiegészítő részei lesznek. S ténylegesen megnyugtattani az udvart a Batthyány-kormány persze a legnagyobb óvatossággal sem tudta, de mivel a kenyértörést az udvari körök még mindig idő előtlinek ítélték, a magyar fegyveres erők növelését ezek a körök végül mégis szó nélkül tudomásul vették, jóllehet a valóságban az új zászlóaljok kezdettől fogva teljes értékű katonai alakulatokként szerveződtek, s ez annyira nyílt titok volt, hogy az első napok elteltével már nemcsak magánbeszélgetésekben, de hivatalos iratokban sem „rendes nemzetőrsereg” néven, hanem – különállásukhoz illően – honvédzászlóaljjaként emlegették őket.

Ha azonban a nemzetőri jelleg látszatának megóvásához való ragaszkodás a lényegét nem érintette is, egy ponton mégiscsak okozhatott volna nehézségeket, ez pedig az a magas vagyoni, illetve jövedelmi cenzus volt, amelyhez az 1848:XXII. törvénycikk a nemzetőrségben való részvétel jogát kötötte. A magas cenzus ugyanis, ha ez esetben sem tágítanak tőle, tömegével rekeszthette volna ki a honvédsereg soraiból a fegyverbíró és fegyverfogásra kész embereket. Ezen a ponton azonban a honvédzászló-

aljak szervezését személyesen és nagy körültekintéssel irányító Batthyány habozás nélkül túltette magát a törvény szabta korlátokon, helyesebben: eljárását arra alapozta, hogy kivételképpen maga a törvény is megengedte olyan, a censzusnak egyébként meg nem felelő honpolgárok besorozását, akiket a hatóságok „az alkotmányos rend fentartásában érdekletteknek... ítélnék”. Batthyány tehát ebből a kivételes engedményből most hallgatólagosan általános érvényű szabályt formált, s ennek megfelelően május 16-i felhívásában egyszerűen mellőzte a censzusra történő utalást. És ezt annál is inkább megtehetette, mert a megyei és a városi hatóságok az igazi nemzetőrségtől erőnek erejével igyekeztek ugyan távol tartani a szegényebb sorú elemeket, ugyanezeknek a honvédzászlóaljakra való felvételét viszont – tudván, hogy e zászlóaljak a valóságban nem otthoni karhatalmi feladatokat fognak ellátni, hanem az ország veszélyeztetett széleinek fegyveres védelmére hivatottak – maguk sem rosszállották, sőt – abban a reményben, hogy éppenséggel a honvédsereg lesz az az eszköz, amely kapuit mindenki előtt válogatás nélkül tágra nyitván, megszabadítja őket a területükön található békétlen tömegektől vagy ezeknek legalább egy részétől – egyenesen örömmel fogadták.

Igaz, nehézségek ennek ellenére is adódtak még. Nehézségeket okozott például az, hogy a kormány, mivel eredeti terveiben nem szerepelt a honvédzászlóaljak tárgyában április végén hozott határozatának majdani tényleges foganatosítása is, a szervező munka érdemleges előkészítéséhez május 15-e előtt nem fogott hozzá, s emiatt a részletes toborzási utasítás csupán kéthetes késéssel látott napvilágot. De az ilyesféle nehézségek, ha zökkenőket okoztak is, a végső sikert semmiképpen sem veszélyeztethették. Így azután az alföldi körzetekben a toborzást a megszabott létszám betelte folytán már június első felében lezárhatták, s utóbb mégis újra kellett ugyan kezdeni (mert a dunántúli és a felvidéki körzetekben nem akadt elég jelentkező, a dunántúli és a felvidéki zászlóaljak létszámának kikerekítéséhez tehát további alföldi önkéntesekre volt szükség), június vége és szeptember eleje között azonban a közbejött fennakadás ellenére is valamennyi zászlóaljat sikerült útnak indítani rendeltetési helyére, a Délvidékre vagy a Dráva mellékére.

Ez a siker pedig nem utolsósorban a vagyoni, illetve jövedelmi cenzus figyelmen kívül hagyásának volt köszönhető. A jobb módú birtokosok,

polgárok és telkesgazdák közül ugyanis vajmi kevesen csaptak fel honvédnek. Annál nagyobb számban vállalkoztak viszont fegyverfogásra szegényparasztok és falusi nincstelenek (olyanok is, akiket a forradalom márciusi vívmányai helyzetüknél fogva nem elégíthettek ki, akik számára azonban éppen ezért még a katonáskodás is anyagi emelkedést biztosíthatott), s emezeknél is nagyobb arányban jelentkeztek a seregbe (nem egyszer hasonló okokból: a munkanélküliség elől menekülve, de sok esetben egyszerűen áldozatkészségből) munkások meg értelmiségiek. Amint a nemzetőri szolgálatból nem annyira a cenzus, mint inkább a városi polgárság elutasító magatartása miatt kiszorult zsidók számaránya szintén igen magasra nőtt a honvédszászlóaljokban.

S azok az önkéntesek, akik beléptek az első honvédszászlóaljak valamelyikébe, olyan vállalkozásnak lettek részeseivé, amelynek a jelentősége kezdettől fogva túlmutatott önmagán. Mert a most szervezett alakulatokkal nem pusztán tíz új gyalogoszászlóalj meg egy tüzérüteg jött létre, hanem egyben megteremtődött a magva egy későbbi, sokszorta nagyobb honvédhadseregnek is. S mert ezzel a sereggel a forradalomnak olyan önvédelmi fegyvere keletkezett, amely – hiába korlátozódott eredeti rendeltetése pusztán a nemzetiségi mozgalmak felszámolására – a későbbiekben alkalmas eszközévé lehetett másfelől fenyegető, nagyobb veszélyek elhárításának is.

AZ ÁLLAMKÖLCÖN ÉS A MAGYAR BANKJEGYKIBOCSÁTÁS KEZDETEI

Az első honvédszászlóaljok megalakulása azonban nemcsak a forradalom katonai helyzetére hatott jótékonyan, hanem a forradalom állásait gazdasági téren is segítette megszilárdítani. S ez nem pusztán azért volt így, mert az újonnan szervezett alakulatok hadfelszerelési cikkekre támasztott igényei lehetővé tették, hogy az iparágak egész sora végre leküzdje a pangást, hanem mert voltaképpen a honvédsereg szervezésének megindulása nyújtott fogódzót a későbbi önvédelmi háború pénzügyi alapjainak a lefektetéséhez is. A honvédszászlóaljok felállítása és fenntartása ugyanis akkora terheket rótt az államháztartásra, amekkorákkal a kincstár egymagában sehogyan sem birkózhatott meg, s a kormány ezért már május 19-én kénytelen volt a közvéleményhez fordulni, arra

híva fel az ország lakóit, hogy a honvédsereg költségeinek előteremtéséhez maguk is járuljanak hozzá önként felajánlandó adományokkal vagy kölcsönökkel. Ez a kezdeményezés pedig Kossuthnak alkalmat adott arra, hogy végre megvalósítsa jó ideje melengetett bankjegykibocsátási tervét, s ezzel a magyar pénzügyek ellenőrzését kiragadja az osztrák nemzeti bank kezéből, amely eddig Magyarországra nézve is kizárólagos bankjegykibocsátási joggal bírt, s kiváltságos helyzetét az osztrák örökös tartományok javára és Magyarország rovására kamatoztatta.

Kossuth tehát 23-án újabb felhívást intézett az ország népéhez, s ebben már nem egyszerűen a honvédsereg felsegélyezésére kérte ércpénz és nemesfémtárgyak – együttvéve 2 millió forintnyi értékben történő – felajánlását, hanem a megindítandó önálló magyar bankjegykibocsátás nemesfém-fedezetének létrehozása céljából. Az ő elképzelése ugyanis az volt, hogy a kölcsönjegyzés során összegyűlő, valamint az államnak más forrásokból rendelkezésére álló, összesen 5 milliós nemesfémkészletet nem egyszeri hadikiadások fedezésére fogja pazarolni, hanem letétbe helyezi majd a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál, a bankot pedig fel fogja hatalmazni, hogy erre az alapra támaszkodva, önálló magyar bankjegyeket hozzon forgalomba, mégpedig – az osztrák nemzeti bank példáját követve – a letétbe helyezett nemesfémfedezet értékének két és fél-szeresére rúgó, azaz 12 és fél millió forintnyi összegben.

S a kölcsönjegyzés azután valóságos népmozgalommá lett, úgy hogy a pénzügyminisztérium a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal június 17-én már meg is köthette a bankjegykibocsátásra vonatkozó szerződést. Teljes sikerre azonban az országon végigsöprő lelkesedéshullám sem vezetett. Sokan akadtak ugyanis – s kivált éppen a leggazdagabb birtokosok és polgárok soraiban –, akik elutasították a kölcsönjegyzésben való részvételt vagy csak a vártnál jóval kisebb felajánlásokat tettek. Így pedig az első fél millió forint lejegyezettetése is majd hat hétbe tellett, s még fél év leforgása után is több mint 300 ezer forint hiányzott a meghirdetett 2 millióból. Az első (kétförintos címletű) magyar bankjegyek kibocsátására ezért csupán augusztus elején kerülhetett sor, s egyelőre ezek együttes névértéke is alig egyharmadára mehetett csak a tervezett 12 és fél milliónak.

Az önálló magyar bankjegykibocsátás azonban így is idejekorán megindult ahhoz, hogy azután az ellenforradalom nyílt fellépését követő hónapokban leküzdhetetlen pénzügyi akadályok már ne hátráltathassák

az önvédelmi harc kibontakoztatásának az ügyét. Sőt Kossuthnak a forradalom fegyveres védelmére hivatott erők fenntartásához szükséges összegeket már a nyári hónapok folyamán is mindig sikerült előteremtenie – nem utolsósorban az egyéb pénzigények szigorú megrostálásának jóvoltából. Ami egyenes következménye volt az ő általános helyzetmegítélésének. Mert Kossuth a radikálisok legtöbbször eltérően ekkor még nem vette ugyan bizonyosra, hogy a Habsburgok előbb-utóbb mindenképpen a fegyveres ellenforradalmi támadás útjára fognak lépni, de minisztertársainak legtöbbször eltérően illúziókkal sem viseltetett egykori rabtartói iránt. Ő tehát ez idő tájt abból indult ki, hogy a magyar forradalom talán a továbbiakban is megmenekedhetik a fegyveres összecsapástól, de csakis akkor, ha kellő erőt mutat, s ezzel az udvari köröket meggyőzi arról, hogy holmi katonai kaland számukra is túlságosan kockázatos vállalkozás volna. Miért is Kossuth magát egyelőre elhatárolta ugyan a baloldaltól, de egyre többször szembehelyezkedett a kormánytöbbséggel is, s kezdettől fogva olyan pénzügyi politikát folytatott, amelynél határozottabbat a radikálisok sem kívánhattak.

A KORMÁNY ÉS AZ ELLENFORRADALOM HORVÁTORSZÁGI TÁMASZPONTJA

Kossuth azonban a maga álláspontját korántsem csak a pénzügyi politika terén igyekezett érvényre juttatni, hanem a kormánypolitika egészét illetően is. S igaz, ilyen irányú kezdeményezései nem egy esetben csupán annyi eredménnyel jártak, hogy elkeseredett vitákat robbantottak ki közte és minisztertársai között, más esetekben viszont gyümölcsöző kezdeményezéseknek bizonyultak. Kivált olyankor, ha a kormányon belül a nemzetiségi területeken folyó ellenforradalmi szervezkedések hírei kerültek terítékre. Mert hogy ezek a szervezkedések veszélyeztetik a magyar forradalom vívmányait, azt azok a miniszterek is világosan látták, akik egyelőre pusztán nemzetiségi szervezkedéseket láttak bennük, s arra, hogy például Jellačićot valójában nem horvát nemzeti törekvések, hanem az udvari körök utasításai mozgatják, még csak nem is gondoltak.

Amikor tehát Kossuth már az április 16-i minisztertanácsra annak a véleményének adott hangot, hogy Jellačićot minden további nélkül el kellene távolítani báni tisztségéből, ez a vélemény elhangzott ugyan,

annyit azonban a jelenvoltak többsége is elismert, hogy törekedni kellene legalább Jellačić tevékenységének ellensúlyozására, s ennek megfelelően a kormány úgy határozott, hogy a legfontosabb horvátországi vármegyében, Zágrábban a főispáni széket a magyarbarátságáról ismert túrmezei gróf, Antun Josipović foglalja el. Amikor pedig kiderült, hogy Jellačić nemcsak semmibe veszi Josipović kinevezését, hanem éppenséggel saját embereit állítja a horvátországi megyék élére s ráadásul olyan paranccsal, hogy a magyar kormánytól semmiféle utasítást nem fogadhatnak el, a május 1-i minisztertanács azt is kimondotta, hogy Batthyány azonnal utazzék Bécsbe, s eszközöljön ki egy Jellačićot engedelmességre utasító királyi kéziratot, arra az esetre pedig, ha ez is fogatlan maradna, hatalmaztassa fel a nádort külön királyi biztos Horvátországba küldésére.

S Batthyány bécsi útja hozott is eredményeket, mivel az udvari körök a nyílt színvallás idejét ekkor – mint tudjuk – még nem látták elérkezettnek. A bécsi tárgyalások folyamányaként tehát az uralkodó ez alkalommal nemcsak Jellačićot és a Magyarország területén működő többi főhadparancsnokot szólította fel a magyar kormány iránti engedelmességre, hanem a nádornak is megadta a királyi biztos esetleges kirendeléséhez szükséges felhatalmazást. István főherceg pedig ezek után egy sor (Kossuth által kidolgozott) rendeletben érvényteleneknek nyilvánította Jellačić önkényes intézkedéseit, majd a Horvátországba küldendő királyi biztost is kinevezte a magyar kormány iránt mind ez ideig lojálisnak mutakozó szlavóniai főhadparancsnok, Hrabovszky János báró altábornagy személyében, őt egyszersmind arra is feljogosítva, hogy szükség esetén hűtlenségi perbe fogathassa Jellačićot. S Hrabovszky zágrábi kirándulása hatástalan maradt ugyan, a június elején Innsbruckba utazó Batthyánynak viszont sikerült elérnie, hogy az uralkodó június 8-án – öt nappal korábbi döntését megmásítva – a határőrvidéket mégiscsak a magyar hadügyminiszter parancsai alá helyezze, június 10-én pedig egy újabb (s ismét Kossuth által szövegezett) királyi kéziratot tegyen közzé, ebben Jellačićot formálisan immár fel is függesztve báni tisztségéből mindaddig, amíg be nem bizonyítja a kormány részéről ellene emelt vádak alaptalanságát.

Ámbár az is igaz, hogy tényleges változásokat a június 10-i kézirat kibocsátása sem eredményezett. Jellačić ugyanis titkos utasításainak megfelelően mit sem törődött a kéziratban foglaltakkal, hanem továbbra

is helyén maradt, s továbbra is teljes erővel dolgozott az ellenforradalom horvátországi támaszpontjának kiépítésén, kivált arra törekedve, hogy a vezénylete alatt álló csapatokat minden tekintetben előkészítse egy kellő időben Magyarország ellen indítandó támadásra. Amikor pedig Kossuth emiatt úgy intézkedett, hogy a zágrábi hadipénztár többé semmiféle pénzellátmányt ne kapjon Magyarországról, Jellačić ebbe sem bukott bele, mert az osztrák kormány sietett magára vállalni az ő pénzigényeinek (legalább részleges) kielégítését. S ez a lépés a magyar forradalomnak persze megint nemcsak ártalmára, de hasznára is volt, amennyiben Batthyányék előtt is világossá tette, hogy az osztrák kormány egy gyékényen árul Jellačićsal. Az udvar iránti illúziókat azonban ez a lépés sem ölte ki Batthyányból és társaiból, ellenkezőleg: Batthyányéknak június 10-e után még szilárdabb meggyőződésükké lett, hogy – bármilyen összjáték folyik is Jellačić és az osztrák kormány között – maga az udvar változatlanul jóindulattal viseltetik Magyarország iránt. Ez pedig érthetően arra indította őket, hogy maguk is folytatólagos erőfeszítéseket fejtsenek ki e feltételezett jóindulat további növelésére. És így a Jellačićot felfüggesztő újabb papirosrendeletért az udvar néhány napon belül nagyon is érdemleges viszonzást kapott a magyar kormánytól, amennyiben a kormány, bár június elején arra készült, hogy az első tíz honvédszászlóalj megalakítását követően késedelem nélkül hozzá fog látni további honvédszászlóaljok szervezéséhez, ezt a tervét Batthyány Innsbruckból történt hazaérkezése után azonnal elejtette...

Hanem hogy a magyar forradalom mégis tegyen újabb lépéseket legalább a Jellačić oldaláról fenyegető veszély elhárítására, azt az udvar iránti illúziók továbbélése sem akadályozta meg, hiszen Jellačić tevékenységének ellenforradalmi mivoltával azok is tisztában voltak, akik az udvari körökre még ekkor is rózsaszínű szemüvegen át tekintettek. Csány Lászlót tehát, akit a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány még áprilisban megbízott a nyugat-dunántúli parasztmozgalmak és zsidóellenes zavargások felszámolásával, a kormány június elején még nagyobb hatáskörrel ruházta fel: az egész fenyegetett Dél-Dunántúl királyi biztosává nevezte ki, s azzal a feladattal látta el, hogy gondoskodjék a Drávamellék hatékony védelmének megszervezéséről. És Csány haladéktalanul bele is vetette magát a munkába, a következő hetekben egyre szilárdabb határvédelmet hozva létre a rendelkezésére bocsátott csapatokból.

ERDÉLY UNIÓJA

A magyar forradalomnak pedig eközben újabb erőforrásokat is sikerült megnyitnia a maga számára a május végén végre Kolozsvárt is törvénybe iktatott erdélyi unió révén. Mert ezt megelőzően Erdély változatlanul az ancien régime képviselőinek az irányítása alatt állott, jóllehet az unió tábora a magyar forradalom kitörése után a Királyhágón túl is számottevően kiszélesült.

Az erdélyi liberális nemesi ellenzék hangadói ugyanis már március 20-án tanácskozásra ültek össze Kolozsvárt, s id. Bethlen János gróf vezetésével úgy döntöttek, hogy a főkormányshéztól haladéktalanul követelni fogják a sajtószabadság azonnali bevezetését és az országgyűlés sürgős egybehívását, mert – mint hangoztatták – parancsoló szükség, hogy az országgyűlés Erdélyben is mielőbb szavazza meg az uniót, vezesse be a törvény előtti egyenlőséget, iktassa törvénybe a közteherviselést, és – a földesurak kármentesítésének biztosításával – számolja fel az úrbéri viszonyokat. Ezekhez a követelésekhez pedig még ugyanezen a napon csatlakoztak a tanácskozásra maguknak bebocsáttatást kérő konzervatívok is, akiknek az egyetértését Jósika Lajos báró dobokai főispán, Jósika Samu kancellár öccse juttatta kifejezésre.

A konzervatív korifeusoknak ez a gyors és látványos önmegtagadása némelyekben talán meglepetést kelthetett, hiszen a Magyarországnál jóval elmaradottabb Erdély nemességének körében a konzervatívok sokkalta kiterjedtebb állásokkal bírtak, mint a liberálisok, s az erdélyi konzervatívok zöme ez ideig még azt a „fontolva haladó” politikát is túlon túl radikálisnak ítélte, amelyet Magyarországon a konzervatívok többsége már a 40-es évek derekán magáévá tett. De a valóságban Jósika Lajosék pálfordulása egyáltalán nem volt véletlen. Hiszen ha ők eddig az erdélyi liberálisoktól eltérően elleneztek is az uniót, most nekik is meg kellett érteniök, hogy a magyar nemesség Királyhágón túli vezető szerepének fenntartását a továbbiakban már csak a Magyarországgal való egyesülés biztosíthatja. És ha ők eddig még az erdélyi liberálisoknál is távolabb állottak a jobbágyviszonyok gyökeres felszámolásának a gondolatától, most nekik is meg kellett érteniök, hogy ha továbbra sem járulnak hozzá a jobbágyfelszabadítás törvénybe iktatásához, akkor jobbágyaik alighanem maguk fogják felszabadítani magukat, ez pedig a bir-

tokos osztályra nézve még súlyosabb következményekkel járhatna, mint amilyeneket a jobbágyszabadítás törvénybe iktatása vonna maga után.

Ezért volt hát, hogy március 20-án oly nagyfokú egyetértés alakult ki az erdélyi liberálisok és konzervatívok között, s másnap már Teleki József gróf főkormányzó is áldását adta követeléseikre. A következő hetekben pedig az egyetértés szelleme még csak öregbedett. Egyrészt a románok és a szászok mind sűrűbben jelentkező unióellenes megnyilatkozásainak a hatására, másrészt meg azért, mert a magyarországi jobbágyszabadítás híre – mint láttuk – napról napra növekvő paraszti tömegeket hozott mozgásba Erdélyben is, s a falvak népe hovatovább nemcsak az úrbéres szolgáltatások teljesítését kezdte megtagadni Erdélynek szinte minden szögletében, hanem sokfelé a földesurak majorsági jellegű legelő- és szántóterületeire is rátette a kezét.

A feszültség fokozódása pedig oda vezetett, hogy rövidesen éppen az udvar legodaadóbb hívei közé tartozó Teleki lett az, aki az uralkodó és Jósika Samu előtt legtürelmetlenebbül kezdte sürgetni a diéta kiírását, majd ugyanő, tapasztalván, hogy figyelmeztetései pusztába kiáltott szavak maradnak, április 11-én végül maga hirdette meg az országgyűlést május 29-ére. S ezt az önkényes lépést most már az eddig időhúzásra játszó udvari körök is kénytelenek voltak jóváhagyni: Jósika Samunak távoznia kellett az erdélyi kancellária éléről, s május 5-én végre szétmentek az országgyűlésre szóló uralkodói meghívólevelek is.

Ilyen előzmények után köszöntötte hát Erdély utolsó rendi országgyűlésének Kolozsvárra egybesereglett résztvevőit május 29-én az erre az alkalomra királyi biztosul kirendelt erdélyi főhadparancsnok, Puchner Antal báró altábornagy. S miután a szász követeket maga Puchner világosította fel arról, hogy teljesen hasztalan volna ellenkezniök, mert az udvar kedve ellenére is bele fog törődni Magyarország és Erdély egyesülésébe, a rendek másnap már egyhangúlag el is fogadták az uniót kimondó I. törvénycikket. Majd a következő napokban még egy sor más törvénycikket is tető alá hoztak, kodifikálva a magyar népképviselési országgyűlésre küldendő képviselők megválasztásának mikéntjét (II. tc.), a nemzetőrség felállítását (III. tc.), az úrbéres szolgáltatásoknak a földesurak utólagos állami kármentesítésével történő megszüntetését (IV–VI. tc.), a közteherviselést (VII. tc.), a sajtószabadságot (VIII. tc.), a bevett vallásfelekezetek teljes jogegyenlőségét (IX. tc.) stb.

Ezeknek a törvénycikkeknek egy része pusztán azt szögezte le, hogy ezután a március-április folyamán Pozsonyban alkotott törvények érvénye Erdélyre is ki fog terjedni, habár ez már az unió becikkelyezéséből is önként következett. Akadtak azonban a törvények között olyanok is, amelyek a magyarországiaktól sok tekintetben ténylegesen eltérő, sajátos erdélyi viszonyokat voltak hivatva rendezni, s ezeknek már valóban volt létjogosultságuk. Csakhogy az ilyen törvények zömének lényegesen több hátulütője volt, mint a hasonló tárgyú magyarországiaknak. A feudális kormányzások közül például az erdélyi országgyűlés egyedül a kancelláriát oszlatta fel, a többit viszont – így a főkormányzóságot is – csupán alárendelte a magyar kormánynak. A választójog élvezetét pedig a törvényhozás az erdélyi parasztokra nézve, mivel Erdélyben úrbérrendezésre sohasem került sor, nem meghatározott telki állománytól, hanem a rájuk kirótt adó összegétől tette függővé, de rendkívül nagy – évi nyolc forintnyi – adó fizetéséhez kötötte, s ezzel a parasztságnak szinte az egészét elütötte a választójogtól.

Mindazonáltal akadt a kolozsvári törvénycikkek között kivételképpen olyan is, amely legalább egy ponton messzebb ment a hasonló tárgyú magyarországinál, s ez a jobbágyfelszabadítással foglalkozó IV. törvénycikk volt. Ennek egyik paragrafusa ugyanis kimondotta, hogy ha vitás valamely földterület úrbéres vagy majorsági jellege, akkor azt mindaddig úrbéresnek s eszerint szolgálatoktól most már mentesnek kell tekinteni, amíg bírói ítélet nem nyilvánítja majorsági területté. A vitathatatlanul majorsági földekre települt parasztokat viszont a törvényhozás Erdélyben sem szabadította fel, s ez itt még károsabb következményekkel járt, mint Magyarországon, mert itt a parasztoknak még nagyobb hányada élt majorsági földön, mint a testvérhazában.

A leg súlyosabb mulasztást azonban az erdélyi rendek mégsem a paraszt-, hanem – akár két hónappal korábban magyarországi társaik is – a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban követték el. Mert az unióról szóló törvénycikkbe belefoglalták ugyan, hogy a jogegyenlőség „e hazának minden lakosaira nézve nemzet-, nyelv- és valláskülönbség nélkül örök és változhatatlan elvül elismertetik”,⁵⁸ külön nemzeti jogokat viszont ők sem biztosítottak a nemzetiségeknek. Mi több: a nemzeti jogok kérdését

⁵⁸ Ezt és a többi kolozsvári törvénycikket közli: KÖVÁRI 25–53.

komolyan még megtárgyalni sem voltak hajlandóak. A balázsfalvi gyűlésen kidolgozott petíciót tehát, amelyet az ebből a célból választott küldöttség már a kezdet kezdetén az országgyűlés elé terjesztett, a rendek ahelyett, hogy rögtön napirendre tűzték volna, elébb időnyerés végett a kérelmi választmány elé utalták. Amikor pedig az egyik román követ, Alexandru Bohățel (aki mint magyar nemes lett az országgyűlés résztvevője) erre élőlőban és a maga nevében tárta elébük a petíció legfőbb követelését, azt, hogy a román nemzetet is imerjék el Erdély egyik recepta natiójának, s az unió kérdéséről ne döntsenek addig, amíg e negyedik „nemzet” követei is meg nem jelennek a diétán: indítványát azzal utasították el, hogy a forradalom jóvoltából létrejött új rend a honpolgárok egyenlőségén alapul, ez új renddel tehát nem fér össze a feudális „nemzetek” rendszerének további fenntartása. (Ami természetesen jogos ellenvetés volt – csak éppen nem olyan emberek szájából, akik maguk sem a nép képviselőiként, hanem még mindig csupán mint az eddigi három „törvényes nemzet” követei ültek együtt ekkor, s ezt maguk is jól tudták.)

S amikor azután a kérelmi választmány jó három héttel az országgyűlés megnyitása és az unióra vonatkozó döntés meghozatala után végre a plénum elé terjesztette a balázsfalvi petíciót, a benne foglaltak érdemleges megvitatása helyett a rendek megint csak hasonló rabulisztikához folyamodtak, az egész ügyet azzal ütve el, hogy a petícióban olvasható kívánságok egy részét máris tárgytalanná tették a diétán időközben megszületett törvéncikkek, a most még nem teljesült kívánságokkal pedig majd a Pesten összeülő népképviselési országgyűlés lesz hivatott foglalkozni.

Holott ezzel az eljárással az erdélyi rendek nemcsak a magyar–román ellentétek jóvátehetetlen elmérgesedését kockáztatták, hanem kiváló ütőkártyát adtak az ellenforradalom szervezőinek a kezébe is. Ilyen körülmények között ugyanis az osztrák kormány, mikor értesült az unió megszavazásáról, nem kényszerült egyedül annak kinyilvánítására szorítkozni, hogy Magyarország és Erdély egyesülése veszélyeztetné a közbirodalmi érdekeket, amennyiben „számottevően megnövelné a magyar ministerium hatalmát”, hanem az alávetett nemzetiségek lelkes védelmezőjének az álarcát is felülthette, rendkívül aggasztónak minősítvén, hogy az unió megvalósulása esetén többé „semminő módon nem volna biztosítva a szászok és az oláhok nemzetisége”, s azután erre a két érvre együtt hivatkozva adhatott hangot annak a véleményének, hogy az unióról szóló er-

déli törvénycikk szentesítését az uralkodónak súlyos feltételekhez kellene kötnie, így – többek között – ahhoz, hogy Magyarország és Erdély előzőleg vállalja magára az osztrák államadósság terheinek tekintélyes hányadát, meg hogy az erdélyi fegyveres erők irányítása továbbra is az osztrák hadügyminisztérium kezében maradjon.⁵⁹

Igaz viszont, hogy magát az unió tényleges életbe léptetését ez sem hátráltathatta. Az udvar ugyanis a magyar forradalommal egyelőre az unió miatt sem kívánta kenyértörésre vinni a dolgot, s ezért az 1848:I. erdélyi törvénycikk, amelyet a kolozsvári országgyűlés már további törvénycikkeinek megalkotása előtt, külön felküldött Innsbruckba, ott június 10-én Batthyány sürgetésére végül is csak elnyerte az uralkodói jóváhagyást. Ha tehát az erdélyi rendek (akik azután még július 18-áig ültek együtt) nem tudtak is megbirkózni valamennyi felmerülő korkérdéssel, az unió mégiscsak valósággá lett, s ezzel az erdélyi országgyűlés végeredményben mégiscsak nagy szolgálatot tett a polgári átalakulásban érdekelt országalakóknak – a polgári átalakulásban érdekelt erdélyi nem magyaroknak is –, hiszen Magyarország és Erdély egyesítésével egy részt megint a forradalom birtokába adott az eltiprására készülő ellentábor eddigi hadállásaiból.

A HORVÁT SZÁBOR

Ámbár az ellenforradalmat Erdélyben elszenvedett mostani veszteségeiért nagymértékben kárpótolhatta, hogy horvátországi állásai ezzel egyidejűleg tovább terebélyesedtek. S ebben előkelő része volt a Zágrábban június 5-én megnyílt horvát szábornak. Mert hogy az uralkodó a látszat kedvéért szót emelt a szábor megtartása ellen, az legfeljebb a magyarbarát horvát politikusokat meg a Horvátországhoz csatlakozásra fel szólított dalmatákat ösztönözhetette a szábortól való távolmaradásra, Jellačićot azonban legkevésbé sem tántorította el a szábor egybehívásának a tervétől. A horvát nemzeti mozgalom híveit pedig Jellačić hajthatatlansága a bánnak most még az eddiginél is odaadóbb követőivé tette.

⁵⁹ Lásd: az osztrák kormány 1848. jún. 5-i minisztertanácsának jegyzőkönyvét. Kivonatossan közli: KÁROLYI ÁRPÁD, Az 1848-diki pozsonyi törvénycikk az udvar előtt. Bp. 1936. 344–347.

A szábor tehát működését azzal kezdte, hogy Jellačićot ünnepélyesen beiktatta báni székébe, majd megválasztotta a Háromegy Királyság főkapitányává is, s egyszersmind jóváhagyta mindazokat a rendeleteket, amelyeket ő már beiktatása előtt szükségesnek ítélt kibocsátani (I–III. tc.). Ezek után pedig a szábor úgy határozott, hogy két feliratot intéz az uralkodóhoz (V., XI. tc.). S a két felirat nem szorítkozott arra, hogy egyszerűen megismételje a horvát részről már korábban is előterjesztett nemzeti követeléseket – így azt, hogy Szlavóniát, Dalmáciát és a Magyar Tengermelléket egyesítsék Horvátországgal, hogy a végrehajtó hatalmat a Háromegy Királyság területén egy, a magyar kormánytól mindenben független kormány szerv gyakorolja, s hogy a közigazgatás nyelve a Háromegy Királyságban a horvát nyelv legyen –, hanem némileg tovább is ment, amennyiben előadta, hogy a bán főhadparancsnoki hatáskörét ki kellene terjeszteni Szlavóniára és Dalmáciára is, s tudatta az uralkodóval, hogy a szábor a horvát nemzeti érdekek hathatós védelmezésének céljából trónja mellé (a király személye körüli magyar miniszter mintájára) állandó képviselőt is kíván küldeni az aulikus Franjo Kulmer báró Szerém megyei főispán személyében.

Mivel azonban a szábor tagjai – a liberálisok is – úgy látták, hogy a horvát mozgalom fölöttébb rászorul az udvar támogatására, ezt pedig csak megfelelő vizsontszolgálatok felkínálása esetén nyerheti el: a két felirat a korábbi nemzeti követelések körét most nemcsak kibővítette egyes pontokon, hanem más, még fontosabb pontokon tetemesen szűkítette is, amennyiben leszögezte, hogy a horvátok a Háromegy Királyság számára csupán a szó legszorosabb értelmében vett belkormányzati önállóságot igényelnek, s egyébként azt tartanák helyesnek, ha a birodalom kül-, had-, pénz- és kereskedelmi ügyeit a birodalom egészére (így Horvátországra és Magyarországra is) kiterjedő hatáskörű közös miniszterek intéznék, s ha ezeket számadási kötelezettség nem az egyes tartományok törvényhozó testületeivel, hanem csak a Habsburg-ház jogara alatti országok létrehozandó közös birodalmi gyűlésével szemben terhelné.

S ezek után Zágrábban persze hideg zuhanyként hatott az a hír, hogy az uralkodó Jellačićot június 10-én a magyar kormány követelésére fel függesztette báni állásából. A szábor következő, június 21-i ülésén tehát példátlan vihar robbant ki, s a vitába magukat belevető liberálisok (akik eddig sem minden áron való udvarhűségből, csupán politikai megfontolá-

sokból tették magukévá a többség Habsburg-barát irányvonalát) most nem haboztak egyszerűen teljes bizalmatlanságukat nyilvánítani az „áruló sváb” király ellen.⁶⁰ De ha a liberálisokban most megingott is az udvar iránti bizalom, a Jellačić iránti persze csak tovább mélyült, s ezért a június 29-i ülésen az udvarhű politikusokkal egyetemben ők is lelkesen pártolták azt az indítványt, hogy a bán kapjon olyan felhatalmazást, amelynek alapján a továbbiakban immár korlátlanul rendelkezessék Horvátország valamennyi polgári és katonai hatóságával. És így ők is segítettek ekkor (a szabór XXI. tc.-ével) Horvátország diktátorává tenni Jellačićot, holott ez a férfiú – saját szavai szerint – nem egyebet akart, mint tűzzel-vassal fenntartani azt a „megbonthatlan egységet, amely az apostoli koronához tartozó országokat és népeket egymással és a magas monarchiával egybeforrasztja”.⁶¹

Sőt a horvát liberálisok, amikor segédkezet nyújtottak Jellačić diktátorrá tételéhez, akkor ezzel – akaratlanul – a szabór halálos ítéletének kimondásához is segédkezet nyújtottak. Jellačić szemében ugyanis most egyszerűen megengedhetlenné lett, hogy továbbra is törvényhozó hatalmat hagyjon olyanok kezében, akik őt egyelőre messzemenően támogatják ugyan, a horvát nemzeti érdekeket azonban nem óhajtják alárendelni az uralkodóház érdekeinek, s akik ezért nyilvánvalóan a véle történő szakítástól sem fognak visszariadni, mihelyt rádöbbennek majd, hogy ő viszont a horvát nemzeti érdekeket következetesen alárendeli az uralkodóház érdekeinek. Miért is Jellačić június 29-e után már csak a leghalaszt-hatatlanabb tennivalók elintézésére engedett időt a szábornak.

Ezek egyikeként a szabór sietve kidolgozta a végvidékről szóló (XXVI.) törvénycikket, amely számottevően megváltoztatta a határőrök helyzetét – ha nem is annyira, amennyire a szabór tagjainak liberális kisebbsége szerette volna. A liberálisok ugyanis többek között a végvidék polgári közigazgatás alá helyezését is szükségesnek ítélték. A szabór tagjainak többsége viszont ez elől mereven elzárkózott, mert ilyesmivel éppúgy nem kívánta kihívni az udvar haragját, amint a Batthyány-kormány sem. Azt azonban, hogy a szabór olyan törvénnyel rukkoljon ki, amely más úton-módon mégiscsak képes legyen a granicsárokat minél jobb hangu-

⁶⁰ *Kossuth Hírlapja*, 1848. júl. 5. 4. sz. 15–16.

⁶¹ Jellačić nyilatkozata, Zágráb, 1848. aug. 6. Közli: PEJAKOVIĆ 124.

latba ringatni, már a többséget alkotó udvarhű elemek is életbevágóan fontosnak tartották, s ezért a határőrök feudális kötelmeinek lehető teljes felszámolását ezek sem ellenezték. És így a szábor most végeredményben a katonai rendszer fenntartása ellenére is lényegesen több kedvezményt biztosított a horvátországi és a szlavóniai határőröknek, mint amennyit május végén a Batthyány-kormány ajánlott meg a temesközieknek: nemcsak a kincstári robotot törölte el, s nemcsak az erdei legeltetést engedélyezte, de eltörölt minden fuvarozási és előfogatadási kötelezettséget is, az erdőkben folytatandó ellenszolgáltatás nélküli faizást pedig úgyszintén megengedte, s egy füst alatt intézkedett az ingyenes közmunkák megszüntetéséről meg a magas sóárak mérsékléséről is (az utóbbiról külön törvénycikkben, a XXV.-ben), amint azt sem késett kimondani, hogy most az állam mint hűbéri felsőbbség tulajdonjogának felszámolásával „a végvidéki lakosok minden vagyona az ő valóságos tulajdonukba” megy át.⁶²

Kiterjeszkedett azután a szábor az eddig úrbéri függésben élt parasztok problémáira is. A jobbágyszabadításról rendelkező (XXVII.) törvénycikk mindenekelőtt megerősítette az április 25-i báni nyilatkozatban foglaltakat – azaz az úrbéres szolgáltatások meg a papi tized eltörlését –, s egyben (a határőri törvény mintájára) azt is leszögezte – amit a pozsonyi rendek márciusban szintén elismertek, de elmulasztottak formálisan is becikkelyezni –, hogy a felszabadult úrbéresek ezentúl teljes jogú tulajdonosai lesznek eddigi jobbágybirtokaiknak. Ennél is fontosabb volt azonban, hogy a szábor most a szoros értelemben vett úrbéres szolgáltatások eltörlését – a pozsonyi országgyűléstől eltérően – a földesúri regalejogok eltörlésével is kiegészítette, s a földesurak emiatti kármentesítésének a terhét éppúgy az államkincstárra hárította, akár az úrbéres szolgáltatások elvesztéséért történő kárpótlásuk kötelezettségét is. A szábornak a jobbágyszabadítással kapcsolatos egyéb rendelkezései viszont már mindenben a megfelelő pozsonyi törvénycikkeket másolták; így a kármentesítés mikéntjének a szabályozását Zágrábban is a következő szábor feladatává nyilvánították; itt is kimondották továbbá (a XXVIII. tc.-ben), hogy a legelőelkülönözések, illetve az úrbéri rendezések tárgya-

⁶² Ezt és a többi zágrábi törvénycikket lásd: a szábor jegyzőkönyvében, uo. 25–76.

ban hozott korábbi bírói ítéletek többé nem másíthatóak meg; s az úrbériséget vesztett birtokosoknak (a XXX. tc.-ben) itt is halasztást biztosítottak az általuk korábban felvett kölcsönök visszafizetésére.

S miközben a plénum így buzgólkodott a horvát nép boldogításán (vagy inkább: e nép kezes báránnyá tételén), aközben a szábor húsz válogatott tagjából – mégpedig a pártarányoknak megfelelően egyharmadrészt liberálisokból s kétharmadrészt udvarhű elemekből – megalakult egy Jellačić elnökletével működő (s magát ezért később báni tanácsnak elkeresztelő) bizottmány „a Magyarországgal való megbékélés feltételei”-nek kidolgozására is. S hogy milyenek legyenek ezek a feltételek, arra nézve a szábor (XX. tc.-ében) mindjárt irányelvekkel is ellátta a bizottmányt. Ezekből az irányelvekből pedig félreérthetetlenül kiviláglott, hogy megfogalmazóik immár azzal sem érnék be, ha a magyarok végre-
valahára elszánnák magukat a horvát nemzeti mozgalom összes korábbi követelése előtti főhajtásra. A szábor ugyanis a szóban forgó követeléseket most még továbbiakkal is megtette; így egyrészt azzal a liberálisok szája íze szerint való követeléssel, hogy magyar részről ne csak a horvát, hanem „valamennyi a magyar korona alatt létező nemzet és nyelv szabadsága és egyenjogúsága” ismertessék el, s jöjjenek létre Magyarországon az „ezt biztosító politikai intézmények” is, másrészt meg azzal az udvar szája íze szerinti követeléssel, hogy teljesen szűnjék meg Magyarország és Ausztria „jelenlegi dualizmusa” s a Habsburgok jogara alatti országok mind rendeltessenek alá egy középponti kormánynak és egy közös törvényhozó testületnek...

Ezek után pedig Jellačić, aki a horvát törvényhozóktól így néhány napon belül mindazt megkapta, amit még meg akart kapni tőlük, a július 9-i ülésen a szábort ünnepélyesen permanenssé nyilvánította, majd meghatározatlan időre – mindjárt el is napolta, hogy soha össze ne hívja többé.

A VÁLASZTÁSOK

A magyar forradalomnak tehát a május közepével kezdődött időszakban is kijutott a nehézségekből. A forradalom radikálisai ezért, ha elismeréssel fogadták is azokat az erőfeszítéseket, amelyeket a kormány az első honvédszászlóaljak létrehozása, vagy az önálló magyar bankjegykibocsátás megindítása, vagy Erdély uniójának keresztülvitele érdekében

fejtett ki, teljes megnyugvást ezekből a lépésekből sem meríthettek. De hogy emiatt újabb széles körű kormányellenes hadjáratba kezdjenek, s így próbálják a kormányt még határozottabb előrelépésekre bírni, arra június folyamán sem gondoltak, s nem is gondolhattak, mert csoportjuk továbbra sem tudott kitörni kisebbségi helyzetéből, s változatlanul nem tudott maga mögé állítani számottevő paraszti vagy munkástömegeket sem.

Igaz, azt a hallgatást, amellyel a baloldal a falusi és a városi szegénység tavaszi megmozdulásait övezte, apránként egyre többször törték meg egyes radikálisok felszólamlásai. Egy fiatal pesti ügyvéd, Kecskés Edon például *Kenyeret a népnek!* címmel már április 22-én újabb tizenkét pontot tett közzé, ebben többek között a céhrendszer haladéktalan felszámolását, a teljes iparszabadság bevezetését, valamint a kincstár tulajdonában levő pusztáknak a falusi nincstelenek javára történő felosztását követelve. Majd a fővárosi nyomdászmozgalom megindulása után Tánicsics is belevetette magát a harcba, s a nyomdászok melletti következetes kiállásával jelentősen hozzá is járult a mozgalom sikerre viteléhez. Amikor pedig napvilágot látott Klauzálnek a céhszabályokat módosító rendelete, a radikálisok közül immár többen is felújították a céhek maradéktalan eltörlésének a követelését: elsőül a márciusi fiatalok csoportjához tartozó Mészáros Károly a *Radical Lap* hasábjain, azután Tánicsics saját lapjában, a *Munkások Ujságá*-ban, s végül Julian Chownitz az általa szerkesztett *Die Opposition*-ban, a márciusi fiatalok német nyelvű orgánumában; sőt Mészáros Károly egy további cikkében a gyári munkások béreinek felemelését is sürgetni kezdte.

És a radikálisok egynémelyike most már újra meg újra szót emelt a parasztság érdekében is. A Tánicsics baráti köréhez tartozó Horárik János például május folyamán azt hirdette a Fejér megyei parasztok körében, hogy „a szőlődézsma eltörlendő és addig se adja meg senki”.⁶³ S ennél is fontosabb volt, amit maga Tánicsics tett. Mert Tánicsics kezdetben azt hitte, hogy a márciusi jobbagyfelszabadítással a föld népe mindent megkapott, amit kívánhatott, s már csak ezért is, de a forradalom táborán belüli ellentétek tompításának vágyától vezettetve is elítélte a parasztság erőszakos mozgalmait. Április-május folyamán azonban – éppen a pa-

⁶³ MADARÁSZ JÓZSEF, Emlékirataim 1831–1881. Bp. 1883. 129.

rasztozmozgalmak hatására – mindinkább megértette, hogy a márciusi jobbágyfelszabadítás mégsem hozott még gyógyírt a parasztság valamennyi sebére. S az erőszakos mozgalmak pártolójává továbbra sem lett ugyan, azt viszont ettől fogva egyre határozottabban kezdte hangoztatni, hogy a forradalom táborán belüli egyetértés biztosítása végett nemcsak a parasztoknak kell lemondaniuk az önkényes eljárásról, hanem a birtokos osztálynak is újabb engedményeket kell tennie. A legsürgősebb feladatot pedig egy június eleji cikkében úgy körvonalazta, hogy a népképviselői országgyűlés mentesítse a parasztokat mindazoknak a feudális természetű szolgáltatásoknak további teljesítésétől, amelyeket a pozsonyi országgyűlés még érintetlenül hagyott.

S az ilyen és hasonló megnyilatkozások nem is maradtak következmények nélkül. A nyomdászok például Táncsicsot „a nyomdamunkások atyja” címmel tisztelték meg,⁶⁴ a parasztok pedig, akikből sem a *Nép Barátja*-nak, sem a *Katholikus Néplap*-nak nem sikerült különösebb egyetértést kicsikarnia, a *Munkások Ujságá*-t tízezerrel és a legnagyobb lelkesedéssel olvasták. Az a rokonszenv azonban, amelyre Táncsics és társai tettek szert a néptömegek körében, csupán nekik maguknak, s nem a baloldal egészének szólt. Mert ahhoz, hogy a baloldal egésze is elnyerhesse szélesebb tömegek bizalmát, a baloldal egészének is a népjogok ernityetlen szószólójaként kellett volna fellépnie. A radikálisok zöme pedig az ilyen fellépéstől egyelőre változatlanul visszariadt, változatlanul attól tartván, hogy a parasztok és a munkások követeléseinek felkarolásával végérvényes szakadást idézne elő a forradalom táborán belül, s így felülmúlhatatlan szolgálatot tenne a támadásra készülő ellenforradalomnak.

A baloldal mozgási lehetőségei tehát június folyamán is meglehetősen korlátozottak maradtak. Teljes reménytelenség azonban ennek ellenére ekkor sem lett úrrá a radikálisokon, mert – ha mástól nem is – a rövidesen összeülő országgyűléstől ez idő tájt is igen sokat vártak abban a feltevésben, hogy ez a törvényhozó testület lényegesen kedvezőbb összetételű és harcosabb szellemű lesz, mint amilyen az áprilisban berekesztett pozsonyi diéta volt, sőt lényegesen harcosabb szellemű lesz a Batthyány-

⁶⁴ TÁNCICS MIHÁLY, *Életpályám*. Bp. 1978. 317.

kormánynál is, s így állandó ellenőrködésével képes lesz üdvös hatást gyakorolni a kormánypolitika további alakulására.

De mire június végén lezajlottak a választások, kiderült, hogy az országgyűléshez fűzött baloldali remények túlonként rózsások voltak: a képviselők közé bekerült ugyan Táncsics s – Irányi Dániel, Irinyi József meg a győri Lukács Sándor személyében – három márciusi fiatal is, bekerült azután vagy harminc nemesi radikális (így többek között Teleki László, Madarász László, Patay József és Nyáry Pál, továbbá Palóczy László, Balogh János, Kállay Ödön, Madarász József, Sembery Imre és Halász Boldizsár) s – Eftimie Murgu, Sigismund Pop, Aloisiu Vlad és Alexandru Buda személyében – bekerült négy radikális nézeteket valló magyarországi román politikus is, a 426 betöltött képviselői helynek azonban a baloldalon, mindent egybeszámítva is, kevesebb mint egytizedét szerezte meg. S ez egyáltalán nem volt véletlen – több okból sem.

A baloldal alulmaradásában közrejátszott például az, hogy a választásokat lebonyolító helyi hatóságok tekintélyes hányada már eleve minden tőle telhetőt megtett a radikális képviselőjelöltek állásainak megingatása, kivált a szavazásra most jogot nyert parasztnak minél nagyobb részének a választásoktól történő távol tartása érdekében. A választói névjegyzékekből tehát helyenkint tömegével hagytak ki olyan nem nemeseket, akiket a szavazati jog kétségtelenül megilletett volna, a szavazást pedig – különös tekintettel arra, hogy közben országszerte megkezdődött az aratás – sokfelé hétköznapra tűzték ki. S ezekhez a húzásokhoz azután szép számban társultak még a megszokott kortesfogások is, amelyek részben szintén a paraszti szavazók elijesztését, részben a baloldali jelöltek befeketítését szolgálták, s amelyek nem is maradtak hatástalanok, mint ezt Petőfi Sándor vagy Arany János bukása is tanúsíthatja.

Sokkal több radikális azonban akkor sem juthatott volna mandátumhoz, ha a választási hadjárat során ilyesféle visszaéléseket egyáltalán nem követnek el, s ha a választásba (a szűkebb értelemben, azaz Erdély nélkül vett Magyarország lakói közül) a kétszázazernyi nemes úron kívül az a 600 ezerre becsülhető nem nemes is kivétel nélkül mind belefolyik, akit szavazati joggal csupán az 1848:V. törvényeikk ruházott fel. Mert ahhoz, hogy a parasztnak osztatlan bizalommal forduljanak a radikális jelöltek felé, az kellett volna, hogy emezek a paraszti követelések felkarolóiként lépjenek fel – éppúgy, mint Táncsics, akit két, vagy mint a

megyei közmunkák eltörlését sürgető Murgu, akit azután három kerületben is megválasztottak. A radikális pályázók többsége azonban az ismert okokból képviselőjelölti programjában is mélyen hallgatott a jobbágyszabadítás továbbvitelének a szükségességéről.

És sokkal több radikális még akkor sem juthatott volna mandátumhoz, ha a parasztság sérelmeinek orvoslását célzó követelések egyikük programjából sem maradnak ki – egyszerűen azért, mert a választásokon eleve nem is indult sokkal több radikális, mint ahány végül is mandátumot szerzett. A liberális ellenzék soraiban felnőtt nemesi politikusok közül ugyanis egyelőre vajmi kevesen radikalizálódtak Teleki Lászlóhoz és társaihoz hasonlóan. A márciusi fiatalok többsége pedig, ha akart volna, sem léphetett volna fel, mivel még nem érte el a törvény szabta huszonnégy éves korhatárt.

De ha a baloldal a képviselői mandátumoknak csupán elenyésző töredékét hódíthatta is meg, az új országgyűlés képviselőháza mégis jóval kedvezőbb összetételű lett, mint amilyen az előző országgyűlés alsótáblája volt. Mert a pozsonyi rendek még majdnem felerészt a Konzervatív Párt híveiből regrutálódtak. A most megválasztott képviselők közé viszont alig tucatnyi konzervatív került, s ezek is mind második vonalbeli politikusok voltak. A vezető konzervatívok ugyanis olyannyira szembe helyezkedtek a forradalommal, hogy még a forradalmi országgyűlés keretein belüli jobboldali ellenzéki séget is a forradalom melletti állásfoglalásnak ítélték, s ezért még csak kísérletet sem tettek a képviselőház soraiba való beférkőzésre.

A választások lezajlása után tehát nyilvánvalóvá lett, hogy az első magyar népképviselői országgyűlés képviselőháza – egy elenyésző kisebbséget leszámítva – csupa olyan emberből fog állni, aki a polgári átalakulás ügyének meggyőződéses híve, a képviselők óriási többsége azonban egyelőre nem a baloldal, hanem a kormány politikáját fogja támogatni.

6. AZ ELSŐ NÉPKÉPVISELETI ORSZÁGGYŰLÉS MEGNYITÁSÁTÓL A KATONAÁLLÍTÁSI VITÁIG

A KORMÁNY ÉS A BALOLDAL ELSŐ PARLAMENTI ERŐPRÓBÁI

Az új országgyűlést a képviselőház üléstermében, a pesti Redout dísztermében július 5-én nyitotta meg István főherceg, aki az uralkodótól az előző héten nemcsak a trónbeszéd megtartására kapott felhatalmazást, hanem egyszersmind arra is, hogy amíg az udvar a távoli Innsbruckban tartózkodik, addig helyette szentesíthesse majd az országgyűlés által alkotandó törvényeket. S a nádor jogkörének kiszélesítése el is érte a célját: a kormány mérsékeltebb tagjait, akik a délvidéki és a horvátországi állapotok rohamos rosszabbodásának láttán ekkor Kossuthal és a radikálisokkal egyetértésben már maguk is azon a véleményen voltak, hogy az országgyűlés legfőbb és legsürgetőbb teendője az ország fegyveres védelmére fordítható eszközök gyarapítása lesz, ez a jóindulatot színlelő lépés arra ösztönözte, hogy a fegyveres erők növeléséről továbbra is az udvarban lehetőleg minél kevesebb aggodalmat keltő módon gondoskodjanak.

Amikor tehát Kossuth a július 2-i minisztertanácson azt indítványozta, hogy a kormány az országgyűléssel ajánltasson meg 200 ezer újoncot és 42 millió forintnyi hadihitelt, indítványát a kormány mérsékeltebb tagjai is magukávé tették. Azt a június közepén elejtett gondolatot azonban, hogy a megajánlandó újoncokból újabb honvédszászlóaljokat kellene szervezni, a miniszterek közül ekkor sem elevenítette fel már senki. Ezzel szemben két nap múlva, mikor szóbeszéd tárgya lett, hogy Jellačić egy magyar részről Horvátország ellen indítani tervezett fegyveres támadás hírhét terjeszti, s erre hivatkozva állítólag az olasz hadszíntéren harcoló horvát határőrök hazabocsátását kérte, Batthyány azzal a javaslattal fordult minisztertársaihoz, hogy – bár negyed éve még mereven elutasították az udvarnak az olasz földön tevékenykedő császári csapatok megerősítésére irányuló segélykérését – most önként kínálják fel az elsőül kiállítandó 40 ezer újonc Észak-Itáliába küldését. A kormány pedig ezt a javaslatot is elfogadta; még Kossuth is csak annyi megszorítással élt, hogy az olasz segély tényleges foganatosítását kössék Jellačić előzetes megfélekezésének a feltételéhez.

Az országgyűlés megnyitása után teendő lépéseiket azonban nemcsak a kormány tagjai igyekeztek már előre összehangolni, hanem a radikálisok is, akikkel a választásokon történtek igen gyorsan megértették, hogy számszerű gyengeségük soraiknak minél szorosabbra zárását követeli tőlük. Petőfi és Vasvári tehát már július 2-án új klubot alakított Demokrata Klub néven, s ennek a klubnak egy időre sikerült is helyreállítania a márciusi fiatalok április-május folyamán megbomlott egységét. Majd július 16-án Madarász László vezetésével megalakult az Egyenlőségi Társulat is, amelynek a keretei között meg elsőkül a radikális nemesi politikusok és Táncsics követői fogtak össze egymással. S július második felében azután a márciusi fiatalok zöme is átlépett az Egyenlőségi Társulatba, úgyhogy a társulat hamarosan a baloldal egészének több mint ezer fős pártszerű szervezetévé nőtte ki magát. A különféle baloldali csoportok egységesülését pedig nyomon követte a baloldali sajtó egységesülése is: a Madarász-fivérek július elején megindult lapja, a *Nép-Elem* néhány héten belül magába olvasztotta a kisebb olvasóközönséggel bíró s ezért anyagilag sem eléggé kifizetődő radikális lapokat, továbbra is megőrizte viszont különállását a *Marczius Tizenötödike*, a *Munkások Ujsága* meg a *Die Cpposition*, s így megteremtődtek a feltételei annak, hogy a nemesi, az értelmiségi, a paraszti és a német ajkú olvasók ezután is más-más, testükre szabott lapból ismerjék meg a radikálisok nézeteit, ezekről a nézeteokről azonban az olvasóközönség egyes csoportjai egyöntetű tájékoztatást kapjanak.

Közben pedig a radikálisok lépéseket tettek korábbi politikai irányvonaluk helyesbítésének, elsősorban parasztpolitikájuk magasabb színvonalra emelésének az érdekében is – habár ezek a lépések továbbra sem voltak teljesen egyöntetűek. Hiszen Táncsics lapjának július 9-i számában már a parasztkérdés rendezésének részletes tervét is kifejtette, követelve,

„a) hogy a bordézma éppen úgy, mint a többi dézma és robot, teljesen eltöröltessék;

b) hogy mindennemű regalék vagy úri haszonvételek megszűnjenek ...;

c) hogy minden censualis, contractualis egyezkedések, mik jobbágyi viszonyt tanúsítanak, megszűnjenek: méltányos kárpótlást az ország adjon; de...

d) hogy csak olyanoknak járjon kárpótlás, kiknek jövedelme csupán

a megszűnt dézmából és robotból állott: ellenben, a kiknek például legalább 3000 forintnyi évi jövedelmük különben is van, semmi kárpótlast ne kapjanak; ...

e) hogy azon legelők és szántóföldek, melyeket... a volt földesurak... a községektől erőszakkal, katonai hatalommal, ijesztgetésekkel, fenyegetések közt, csalárdsággal s bármilyen ürügy alatt elfoglaltak, azoknak visszaadassanak; s...

f) hogy bárhol és bármikor a haza ellen föltámadt pártütők földi magyar zsoldosoknak és önkéntes vitéz katonáknak adassanak...⁸⁵

A többi radikális viszont ilyen messzire még ekkor sem ment el. Mindazonáltal most már a többiek is parasztpolitikájuk számottevő módosítására szánták el magukat: a baloldali képviselők július 6-a és 12-e között Madarász László indítványára konferencián vitatták meg a parasztkérdést, s úgy határoztak, hogy – megújítva az április közepén feloszlott Pest megyei forradalmi választmány egykori kezdeményezését – követelni fogják a szőlődézma állami kármentesítéssel történő eltörlését és a majorsági jobbágyság ugyancsak állami kármentesítéssel eszközendő felszabadítását, majd ezeket a követeléseket a konferencia megbízásából Nyáry Pál törvényjavaslatba is foglalta és az országgyűlés elé terjesztette.

S alig hogy elkészült ez a törvényjavaslat, a képviselőház máris liberálisok és radikálisok szenvedélyes összecsapásainak a színterévé lett. Mert a ház július 11-én közfelkiáltással elfogadta ugyan a kormánynak a 200 ezer újonc és a 42 milliós hitel megajánlására vonatkozó indítványát, amelyet – mint a kormány állandó képviselőházi szószólója – Kossuth terjesztett elő, s ezzel az indítvánnyal a baloldali képviselők sem helyezkedtek szembe, sőt éppen ők kezdeményezték közfelkiáltással történő elfogadását. Amikor azonban néhány nap múlva a képviselőház elé került a trónbeszédre adandó válaszfelirat tervezete s benne az olasz segínyt Bécsnek felkínáló szövegrész is, akkor már a radikálisok egy pillanattig sem késték feltárni ellenvéleményüket, s Teleki László, Irinyi József, Halász Boldizsár, Nyáry Pál, Aloisiu Vlad és Perczel Mór (aki eddig a belügyminisztérium rendőri osztályát vezette s elsősorban éppen a radikálisok szemmel tartásával foglalatoskodott, most viszont leköszönt

⁸⁵ [TÁNCICS MIHÁLY], Politikai hitvallásom. *Munkások Ujsága*, 1848. júl. 9. 15. sz. 225–226. Reprodukcióban közli: RÓZSA-SPIRA 317–318. sz.

állásáról és a baloldalhoz csatlakozott) meg a többi baloldali felszólaló érvek egész sorát szögezte szembe a kormány álláspontjával, így egyebek mellett azt, hogy az udvart az olasz segély felajánlása sem fogja rábírni Jellačić megfékezésére, a külföld haladó köreinek rokonszenvétől viszont ez a lépés menthetetlenül meg fogja fosztani Magyarországot.

A radikálisok figyelmeztetései azonban egyelőre teljesen hatástalanul peregtek le a honatyák kormánytámogató többségéről. A képviselőház tehát végül is 233 szavazattal 36 ellenében áldását adta a kormány választfelirati javaslatára, s ezzel Magyarországot az európai forradalmi mozgalommal azonosulni nem kívánó országgént mutatta be a világnak. Ámbár az is igaz, hogy a képviselőház döntése csupán erkölcsi kárt okozott a magyar forradalomnak, gyakorlati következményekkel viszont nem járt. Az udvart ugyanis Jellačić elejtésére valóban nem bírhatta rá még a szóban forgó fegyveres segítség ígérete sem – annál kevésbé, mivel a hadiszerezése Lombardiában ekkorra már különben is, illetén erősítések igénybevétele nélkül is a császári csapatok javára fordult –, s így a segély tényleges foganatosítására sohasem került sor.

A KORMÁNY KÜLPOLITIKÁJA

De ha az olasz segély eszerint pusztá ígéret maradt is, az a körülmény, hogy az olasz szabadságharc elleni fegyveres fellépés ötlete egyáltalán megszülethetett a magyar forradalom liberális vezetőinek a körében, önmagában is megvilágíthatja, milyen kevésbé látták át e liberális vezetők, hogy a magyar forradalomnak külpolitikai támaszt a maga számára, ha valahol, hát egyedül az európai forradalom táborában indokolt keresnie. És az olasz szabadságharccal való szembefordulás persze kirívó eset volt; annyi azonban bizonyos, hogy ha a Batthyány-kormány hasonlóan ellenséges magatartást más európai forradalmakkal szemben nem tanúsított is, legtöbbjükkel együttműködni sem igen törekedett. Batthyányék ugyanis, amint a Habsburgokat kezdettől fogva igyekeztek megnyugtadni afelől, hogy a közbirodalom érdekeit maguk is mindenek fölött valóaknak tekintik, úgy a külhatalmakat szintén iparkodtak meggyőzni arról, hogy mi sem áll tőlük távolabb, mint az európai hatalmi rendszer és hatalmi egyensúly felborításának a szándéka, mert azt remélték, hogy ilyen módon el fogják nyerni a vezető európai hatalmak (kivált Anglia)

elismerését, s ezzel külpolitikai téren felülmúlhatatlan értékű biztosítékait fogják megteremteni a polgári Magyarország kiépítése érdekében folyó munkájuk zavartalanságának.

A Batthyány-kormány ebbeli reményei azonban hiú remények voltak, hiszen az európai fővárosokban mindenki tudta, hogy Magyarország önállósulása elkerülhetetlenül lazítani fogja a Habsburg-birodalmat, s ezzel mégiscsak és szükségképpen lazítani fogja az eddigi európai hatalmi rendszert is. Amikor tehát a kormány áprilisban egy állandó angol diplomáciai megbízott Pestre küldését kérte, London a leghatározottabban elzárkózott e kérés teljesítése elől. S hasztalan fordult azután a kormány azonos értelmű kezdeményezéssel Párizshoz is (jóllehet a hatalmat ehelyütt olyan kormány gyakorolta, amely szintén egy forradalmi mozgalomnak köszönhetette létét). A francia kormány ugyanis külpolitikai érdekeire nézve – az angol kabinethez hasonlóan – maga is sérelmesnek ítélte a Habsburg-birodalom meggyengülésének az eshetőségét, s ráadásul kifelé – a magyar kormányhoz hasonlóan – maga is elsősorban az európai hatalmi rendszer iránti hűségének dokumentálására törekedett, hogy ezáltal biztosítsa a második francia köztársaság számára az európai hatalmi rendszer fenntartásában érdekelt államok jóindulatát.

Annál biztatóbban alakultak viszont az első hónapokban a magyar – német kapcsolatok, amelyek kiépítésén Batthyányék is kivételes buzgalommal munkálkodtak. A létrehozandó egységes Németország alkotmányának kidolgozása céljából május 18-ára Frankfurtba egybehívott össznémet parlament illetékességét ugyanis kezdetben a Habsburg-ház és az osztrák kormány is kénytelen volt elismerni, s ezek után a magyar kormány és Frankfurt kapcsolatfelvétele ellen kellő jogi alappal Bécs sem emelhetett kifogást. A frankfurti parlament elé terjesztett alkotmánytervezetben pedig az állott, hogy a jövőben az egységes Németországhoz csatlakozó fejedelmek – így a Habsburgok is – csak akkor tarthatják meg nem német országaik koronáját, ha a Németországba beleolvadó német tartományaik és e nem német országok közötti összeköttetést pusztá perszonális unióra korlátozzák, s ez a kikötés igen nagy reményeket keltett Batthyányékban, hiszen életbelépése esetén a *pragmatica sanctio* mintegy magától érvényét vesztesítette volna.

A Batthyány-kormány ezért Szalay László és ifj. Pázmándy Dénes személyében már május derekán követeket küldött Frankfurtba. És Páz-

mándynak utóbb haza kellett ugyan térnie (hogy elfoglalja a népképviseleti országgyűlés képviselőházának elnöki székét), Szalaynak viszont sikerült állomáshelyén jó kapcsolatokat teremtenie, majd a hivatalos elismertetést is elnyernie. S ez ellen Bécs sem tiltakozott – mert nem is tiltakozhatott – egészen szeptember közepéig. Amikor azonban az udvar szeptemberben elszánta magát a magyar forradalommal való nyílt szembe fordulásra, az osztrák kormány sem késett többé szót emelni Szalay frankfurti működése ellen. A frankfurti parlament pedig, amely semmiféle tényleges hatalommal nem rendelkezett, erre nyomban el is ejtette Szalayt.

AUGUSZTUS HAVÁNAK FEJLEMÉNYEI

A Frankfurt iránt táplált magyar remények eszerint végül szintén hiú reményeknek bizonyultak. A nyár folyamán azonban ezek a remények még igen erősen tartották magukat Pesten. Augusztus 3-án tehát a képviselőház a radikálisok kezdeményezésére elfogadott egy határozatot, amely kimondotta, hogy „ha az osztrák bécsi kormány a német egység kérdése miatt az egyesült német hatalommal netalán háborúba keverednék, Magyarország segítségére soha nem számíthatand”,⁶⁶ s ezt a határozatot egyhangúlag megszavazták azok a liberálisok is, akik két hete, az olasz segély körüli vitában még homlokegyenest ellentétes módon foglaltak állást.

Ám a német egység megvalósulásához fűzött magyar remények nemcsak ennek a kemény hangú határozatnak a megszületését eredményezték, hanem a magyar forradalom felfegyverzése érdekében folyó munka lelassulását is. A képviselőház ugyanis augusztus 1-én készült megkezdni a 200 ezer újonc megszervezésének mikéntjére vonatkozó – Mészáros Lázár által beterjesztett – törvényjavaslat vitáját. Néhány nappal előbb azonban híre érkezett egy frankfurti döntésnek, amely arra kötelezte valamennyi német állam hadseregét, hogy augusztus 6-án vegye fel az egységes Németország színeit, s ezzel jelképesen vesse alá magát Frankfurtnak. Batthyány pedig a katonaállítási törvényjavaslat letárgyalása

⁶⁶ Lásd: a képviselőház 1848. aug. 3-i ülésének jegyzőkönyvében a 181. bejegyzést. Az 1848/49. évi népképviseleti országgyűlés. Szerk. és bev. BEÉR JÁNOS és CSIZMADIA ANDOR. Bp. 1954. 178.

előtt szeretne volna tisztán látni, hogy ennek a döntésnek az osztrák fegyveres erők is engedelmeskedni fognak-e vagy sem. Mert a képviselőház illetékes választmánya a katonaállítási javaslat előzetes, bizottmányi tárgyalása során annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a kiállítandó újoncmennyiséget nem volna szabad – a javaslatot követve – teljes egészében a császári hadsereg erősítésére fordítani, hanem legfeljebb az itthon állomásozó magyar serezeket kellene kiegészíteni az újoncok egy részének igénybevételével, az újoncok nagyobbik hányadát pedig újabb honvédszászlóaljak alakítására kellene felhasználni, s ugyanerre az álláspontra helyezkedett ekkor Kossuth is. Batthyány ellenben kitartott amellett, hogy Magyarországnak továbbra sem szabad újabb honvédszászlóaljak szervezésével kísérleteznie – legalábbis addig, amíg a külső körülményekben valamilyen kedvező fordulat nem megy végbe. A szóban forgó frankfurti döntést viszont éppen ilyen kedvező fordulatnak ítélte. Hiszen az osztrák fegyveres erőknek az egységes német hadseregbe való beletagozódása egyszerre törvényes ürügyet teremtett volna a magyar hadseregnek a császári hadseregtől történő elkülönítésére.

Batthyány tehát augusztus 1-én a radikálisok és Kossuth tiltakozása ellenére is keresztülvitte, hogy a képviselőház a katonaállítási törvényjavaslat vitáját halassza el egy héttel, majd Mészáros Lázárt délvidéki szemleútra küldte, s ezzel még egy heti haladékot szerzett magának. Ez a két hét azonban teljesen hiábavalóan ment veszendőbe. Mert az osztrák ezredek zászlóira augusztus 6-án valóban feltűzték ugyan a német nemzeti színű szalagokat, másnap viszont a német egységnek ezeket a jelképeit Latour parancsára ismét eltávolították róluk, s így minden a régi-ben maradt. És – hogy az ebből következő gondok ne járjanak egyedül – e két hét eltelte előtt, augusztus 12-én az udvar is visszatelepült Innsbruckból Bécsbe, az uralkodó pedig ennek ürügyén két nap múlva már vissza is vonta a nádornak adott ideiglenes törvényszentesítési felhatalmazást, ezzel érthetően még csak felfokozva Batthyányéknak a katonaállítás kérdésével kapcsolatos aggályait.

A katonaállítási javaslat vitájának elhalasztása után a képviselőház Eötvösnek az elemi oktatás megreformálása érdekében kidolgozott törvénytervezetét tűzte napirendjére. A javaslatban az állott, hogy be kell vezetni az általános tankötelezettséget (fiúkra vonatkozólag 12, leányokra nézve 10 éves korig), s az elemi oktatást ingyenessé kell tenni,

továbbá ki kell mondani, hogy „a vallásos oktatást a növendékek ezentúl egyenesen és közvetlenül vallásuk lelkészeitől [azaz az állami iskolák keretein kívül] veendik”.⁶⁷ És a képviselőház az előterjesztést (kisebb – a klérus megnyugtatóására szolgáló – módosításokkal) el is fogadta.

A törvényjavaslatból azonban mégsem lett törvény. A felsőház ugyanis, mivel a tervezet életbe léptetése – az eszközölt módosítások ellenére is – számottevően korlátozta volna az egyháznak a népoktatás menetébe való beleszólását, a javaslatot augusztus 25-én egyszerűen levette napirendjéről, s ebbe végül a kormány is szó nélkül beletörődött, nehogy ürügyet teremtsen a vallásos tömegeknek a forradalom ellen uszítására.

Közben pedig hasonlóan sovány eredményekkel zajlott le Mészáros délvidéki szemleútja is, amelyre az adott okot, hogy a Bácskában és a Temesközben ekkor már csaknem két hónapja folyt magyarok és szerbek véres testvérháborúja, a győzelmet azonban, bármekkora pusztulást okoztak is a harcok a lakosság soraiban mindkét oldalon, ez ideig egyik félnek sem sikerült kivívnia.

A karlócai gyűlés után ugyanis vagy 20 ezer délvidéki szerb – nagyrészt határőr – fogott fegyvert a magyar forradalom ellen, s a felkelőkhöz azután Stevan Knicanin ezredes vezetésével 10–12 ezer szerbiai önkéntes is csatlakozott, úgy hogy a felkelőhad létszáma hamarosan ötszörösére nőtt a véle szemben álló sorkatonaságénak. A felkelők azonban erőfölényüket nem tudták kellőképpen kamatoztatni, mivel jó ideig beérték azzal, hogy kisebb csoportokban meglepetésszerű rohamokat intézzenek a környékbeli magyar (és német) lakosságú falvak és városok ellen. Másfelől viszont az ebből fakadó előnyöket magyar részről sem használták ki; a felkelőkkel titkon összejátszó temesközi főhadparancsnok, Louis Piret báró altábornagy ugyanis – ahelyett, hogy összpontosított támadásokat indított volna a felkelők egyes csoportjai ellen – csapatait a fenyegetett települések védelmezésének ürügyén maga is ezerfelé szórta szét.

És a helyzet akkor sem változott, amikor a magyar kormány megkezdte a délvidéki haderőnek részint honvédszászlóaljakkal, részint néhány hetes tábori szolgálatra kirendelt – egymást váltó – nemzetőri alakulatokkal való megerősítését, s a sereg élére önálló parancsnokot is állított Bechtold Fülöp báró altábornagy kassai hadosztályparancsnok személyében.

⁶⁷ Törvényjavaslat az elemi oktatásról. Közlve: uo. 613–615.

Bechtold odaadása ugyanis semmivel sem múlta felül Piret-ét. Ő tehát július 14-én támadást indított végre a felkelők legfőbb erőssége, a körülsáncolt Szenttamás ellen, mielőtt azonban a támadás komolyabban kibontakozhatott volna, már el is rendelte a visszavonulást, s azután heteken keresztül tétlen szemlélője maradt a felkelés terjedésének.

Számottevő fordulatot pedig a hadügyminiszter szemleútja sem idézett elő. Mert Mészáros, igaz, utasításba adta a Szenttamás elleni támadás mielőbbi megismétlését, majd visszatérve a fővárosba újabb csapaterősítéseket is vezényelt a Délvidékre, s Bechtold augusztus 19-én valóban támadást intézett Szenttamás ellen másodszor is, csak hogy a támadás az ő árulással felérő hanyagsága miatt ezúttal is tökéletes kudarcba fulladt.

Közben – 16-án – végre megkezdődött a katonaállítás kérdésének képviselőházi vitája. Mivel azonban Batthyány gondolai augusztus első felében sem enyhültek, sőt – amennyiben a törvények szentesítésének a joga ismét kikerült a nádor kezéből – még súlyosbodtak is, vitaalapul a kormány most is csak eredeti törvényjavaslatát terjesztette a ház elé. A baloldali képviselőcsoportnak tehát megint sorompóba kellett lépnie. S Teleki, Nyáry és Perczel meg a többi radikális felszólaló csakugyan meg is mozgatott minden követ, kivált arra figyelmeztetve, hogy a császári hadsereg tisztikara eddig vajmi kevés jóindulatot mutatott Magyarországon polgári átalakulásának az ügye iránt, s hogy ezért megbocsáthatatlan könnyelműség volna az ország védelmére hivatott újoncokat ennek a tisztikarnak a kezére adni.

Mészáros azonban a vita során kereken elutasította a radikálisoknak azt az indítványát, hogy az újoncokat kizárólag újabb honvédszászlóaljok alakítására használják fel, s Mészáros álláspontját határozottan támogatta Batthyány is. Holott éppen Batthyány ekkor már nemcsak Jellačić és az osztrák kormány szerepének ellenforradalmi mivoltával volt tisztában, hanem minden jel szerint azt is kezdte felismerni, hogy Jellačićnak és az osztrák kormánynak magában az udvarban is van hátvédje, sőt, hogy Jellačić és az osztrák kormány valójában nem is több, mint eszköz ennek a mögöttes megbúvó udvari kamarillának a kezében. Hiszen egy augusztus 3-án kelt hírlapi cikkében például – amelyet nézetei radikalizálódásának bizonyságaként nem a hivatalos *Közlöny*-ben vagy a kormány félhivatalosának számító *Pesti Hírlap*-ban, hanem Kossuth július

elején megindított szócsövében, a *Kossuth Hírlapja*-ban tett közzé – maga is azt fejtegette, hogy Ausztriában távolról sem az osztrák kormány az úr, minthogy Bécsben „Metternich politicájának néhány összeszedett reminiscenciája titkos kormányzást gyakorol, mely a felelős ministerium fölött áll”.⁶⁸ 15-én pedig egyik kiáltványában arra is felhívta a figyelmet, hogy a bécsi kulisszák mögött mindinkább felemeli a fejét „egy alávaló párt, mely Jellachichot vak eszközeül használja”.⁶⁹

Egyszóval ekkor már Batthyány is látta, hogy a veszély nagyobb, mint amekkorának korábban képzelte, s ezért ekkor már ő is elengedhetetlennek ítélte a forradalom védelmére igénybe vehető fegyveres erők nagymértvű további gyarapítását. Amikor tehát éppen ez idő tájt nyilvánvalóvá lett, milyen keveset érnek az előzetes katonai kiképzés nélkül táborba vezényelt s haretéri szolgálatot amúgy is csupán néhány hétig teljesítő nemzetőri alakulatok, augusztus 13-án ismét a honvédekhez hasonlóan tartós szolgálatra vállalkozó önkéntesek toborzását írta elő az ország törvényhatóságainak. Az újabb önkéntesek kiállítását azonban – a honvédekétől eltérően – valóban mindenestül a törvényhatóságokra bízta, s arra is gondosan ügyelt, hogy a belőlük szerveződő alakulatokat már ne honvéddzászlóaljoknak, hanem „önkéntes nemzetőri csapatok”-nak kereszteljék el. Mert ha azt most már tudta is, hogy Magyarország ellenségei magában az udvarban is megtalálhatóak, azt továbbra sem akarta elhinni, hogy az udvarban mindenki ellensége Magyarországnak. S mert akikről az udvari emberek közül még mindig jóindulatot tételezett fel, azoknak a jóindulatát továbbra is igyekezett megőrizni.

A veszély közelségének tudata azonban ekkor már a liberális képviselőkön is kezdett eluralkodni. A katonaállítás kérdésének megvitatásakor tehát a képviselők többsége, bár továbbra sem tette magáévá azt a baloldali álláspontot, amely szerint ezentúl kivétel nélkül minden újoncot

⁶⁸ B-Y L., Pest, augusztus 3. 1848. *Kossuth Hírlapja*, 1848. aug. 5. 31. sz. 137. (Hogy e cikk szerzője csakugyan Batthyány, azt a cikket jegyző névbetűk természetesen nem teszik kétségtelenné, bizonyítja viszont a cikk gondolatmenete, mivel ez teljesen egybevág a következő jegyzetben idézendő – vitathatatlan hitelű – kiáltványával.)

⁶⁹ Batthyány Lajos a dunántúli törvényhatóságokhoz, Pest, 1848. aug. 15. Országos Széchényi Könyvtár, Bp. Kisnyomtatványtár. Reprodukcióban közli: RÓZSA – SPIRA 345. sz.

honvédszászlóaljak alakítására kellene felhasználni, makacsul ragaszkodott a bizottmányi javaslatához, amely megengedte ugyan, hogy az újoncok egy részét a Magyarországon állomásozó magyar seregredek létszámának a gyarapítására vegyék igénybe, az újoncok nagyobbik hányadával kapcsolatos célt viszont maga is újabb honvédszászlóaljak létrehozásában jelölte meg. S mivel ettől az állásponttól, amelyet Kossuth is teljes ékesszólásával képviselt, a többség láthatóan nem volt eltántorítható, a kormány végül Batthyány igyekezete ellenére is elejteni kényszerült Mészáros előterjesztését.

A radikálisok tehát most már némileg fellélegezhettek. Teljesen azonban továbbra sem nyugodhattak meg. Mert a kormány eredeti javaslatával a liberális képviselők zöme ezúttal hozzájuk hasonlóan szintén szembefordult ugyan, de az ő következetes álláspontjukig a liberálisoknak még mindig csak a kisebbsége jutott el, s ennek megfelelően a vitát lezáró szavazás során 226 vokssal a kompromisszumos bizottmányi javaslat kapott többséget, a hadsereg merőben magyar lábba állítását sürgető baloldali indítvány mellett pedig csak 117-en nyilatkoztak.

Hanem ha a radikálisok a vita végeredményével nem lehettek is elégedettek, maga az a tény, hogy ekkor – az egy hónappal korábbi helyzettől eltérően – már akadtak a baloldallal mindenben egyetértésre jutó liberálisok s közben a többiek is tetemes előrelépést tettek korábbi álláspontjukhoz képest, mindenképpen arra vallott, hogy a magyar liberálisok körében egészséges erjedés indult meg, s ezért az ellenforradalomnak távolról sem lesz módja Magyarországot is olyan gyorsan maga alá gyűrnie, amilyen gyorsan sikerült erőt vennie ez előző hetekben egy sor más európai forradalmon.

7. A KIROBBANÁS KÜSZÖBÉN

ELLENFORRADALMI FORDULAT EURÓPÁBAN

1848 első hónapjainak elteltével ugyanis az európai forradalom, amely addig sikert sikerre halmozott, egyszerre megtorpan, majd hamarosan elszenvedte első vereségeit is.

A megtorpanást végső soron az idézte elő, hogy az európai gazdasági válság, mire teljes erejével betört a Duna völgyébe, addigra az atlanti

partokról már kezdett eltakarodni, sőt Angliában 1848 tavaszán már éppenséggel újabb gazdasági fellendülésnek adta át a helyét. A gazdasági nehézségekből való kilábalás ugyanis természetszerűleg tompította a szigetország lakóinak körében előzőleg szakadatlanul növekvő elégedetlenséget, s így 1848 májusára végérvényessé vált, aminek az első jelei már áprilisban is megmutatkoztak, hogy tudniillik az európai forradalom hullámverése Angliát már nem lesz képes elárasztani. És ezen az sem változtathatott, hogy Írországból továbbra is rendkívül feszült maradt a hangulat. Mert az előző évben alakult Ír Konföderáció keretei között 1848 tavaszán megindult ugyan a fegyveres függetlenségi harcra való felkészülés, a konföderáció balszárnyának vezetőjét, John Mitchelt azonban az angol hatóságoknak május 12-én sikerült kezükre keríteniök, s ez a fordulat akkora zavart keltett a konföderáció soraiban, hogy mire júliusban eljött a felkelés kitűzött ideje, helyette csupán szórványos s egymástól elszigetelt megmozdulások bontakoztak ki, ezekkel pedig az angol karhatalomnak nem volt nehéz megbirkóznia.

És az európai forradalmi áradat ekkortájt nemcsak hogy végérvényesen megtorpant a doveri sziklák előtt, hanem apránként kezdett visszahúzódní az általa korábban elborított területekről is, így elsőül épp saját forrásvidékéről, Dél-Itáliából. II. Ferdinánd nápolyi király ugyanis, aki a palermói és a nápolyi forradalom hatására februárban kénytelen volt hozzájárulni a parlamentarizmus bevezetéséhez, május 15-én szétkergette a parlamentet, majd katonáival vérbe fojtatta az alkotmányosság védelmében kirobbanó nápolyi népfelkelést. Június pedig nemcsak a prágai felkelés bukását hozta meg, hanem az európai forradalom sorsára nézve legvégzetesebb fordulatot, a francia forradalom táborának felbomlását is.

A nyomorral és nagyfokú munkanélküliséggel küzdő párizsi munkáštömegek ugyanis, amelyek februárban a forradalom burzsoá vezetőinek legfőbb erőforrásait képezték, amelyek helyzetén azonban a polgári köztársaság újólagos bevezetése vajmi keveset lendített, június 23-án elkecsere dettségükben fegyveres felkelést indítottak a munkához való jog jel szavával, vagyis immár olyan proletárcélkitűzéssel, amelynek az érvényesítése összeegyeztethetetlen volt a polgári renddel. S bár ezt a próbálkozást eleve is kudarcra ítélte a tőkés viszonyok kiküszöböléséhez szükséges történelmi feltételek hiánya, a polgári rend hívei, akik februárban már

legmesszebbmenő céljaikat is elérték, tapasztalván, hogy vannak lényegesen többre törekvők is, arra a következtetésre jutottak, hogy az általuk elért eredményeket elsősorban immár nem az ellenforradalom, hanem a szóban forgó eredményeket keveslők részéről fenyegeti veszély. A forradalom burzsoá vezérkara tehát a munkások ellenében habozás nélkül latba vetette a február óta birtokában levő hatalmi eszközök összességét, és a hadsereg négy napig tartó véres torlaszharcok során könnyörtelenül szét is verte a felkelést, majd nyomban megkezdődött a februárban kivívott demokratikus szabadságjogok korlátok közé szorítása is, s az ilyen irányú lépéseket azután a történelmi lehetőségekkel nem számolók okulására a következő hónapokban újabb meg újabb hasonló intézkedések is követték – mindaddig, amíg fokozatosan végbe nem ment a francia államélet demokratikus elemeinek teljes felszámolása.

A franciaországi változások pedig ezúttal is éppúgy megtették a maguk hatását Franciaország határain túl is, akár februárban: a Szajna partján legújabban történtek most ugyanúgy felszították az ellenforradalmi törekvések képviselőinek az önbizalmát és cselekvési vágyát Európaszerte mindenütt, ahogyan négy hónappal korábban az akkori párizsi események a forradalmi törekvések képviselőinek az önbizalmát és cselekvési vágyát szították fel Európa valamennyi országában. S azt az Európa ellenforradalmárainak tudatában most – teljes joggal – lábra kapó meggyőződést, hogy a francia forradalom táborán belül támadt szakadással a mérleg nyelve végre megmászíthatatlanul az ő javukra billent, magától értetődően az sem ingathatta meg, hogy a párizsi proletárfelkelés kitörésének a napján egy újabb forradalom is kirobbant a kontinens délkeleti szögletében, Bukarestben, s így most – néhány hónapra – Havaselvén is a polgári átalakulás híveinek a kezébe került a hatalom.

Annál is kevésbé, mivel a következő hetekben tovább szélesedtek a Habsburg-ellenforradalom állásai is. Egyfelől azért, mert az osztrák burzsoáziát a nyár derekára végképp az udvari politika támogatójává tette az, hogy a Pillersdorf-kabinetet július 18-án felváltó új osztrák kormányba immár három polgári állású miniszter is bekerült, négy nap múlva pedig az osztrák birodalmi gyűlés megnyíltával valahára a parlamentarizmus is a megvalósulás útjára látszott lépni. Másfelől meg az szilárdította meg ekkor a Habsburgok helyzetét, hogy az olasz földön harcoló császári

hadak főparancsnokának, Josef Radetzky gróf tábornagnak július 23-25-én sikerült döntő győzelmet aratnia Custozzánál, s csapatai augusztus 6-án visszafoglalták Milánót is. Károly Albert szárd király ugyanis erre cserben hagyta a lombardiai felkelőket, s képviselői augusztus 9-én fegyverszüneti megállapodást kötöttek az ellenséggel. Ennek következtében pedig a császáriak ekkor nemcsak a lombardiai felkelés végleges felszámolására nyertek kiváló lehetőséget, hanem egyben arra is, hogy most már minden további nélkül felhagyjanak azzal a halogató politikával, amelyet eddig Magyarország irányában folytattak.

AZ UDVAR KÖZVETLEN FELKÉSZÜLÉSE A MAGYARORSZÁG ELLENI TÁMADÁSRA

Ezért volt hát, hogy alig három nappal a piemontiakkal kötött fegyverszünet aláírása után az udvar már vissza is települt Bécsbe, további két nap múlva pedig az uralkodó a nádornak adott ideiglenes törvényszentesítési felhatalmazást is visszavette. Ezek az intézkedések azonban még csak bevezetőül szolgáltak, s azután megtörténtek a közvetlen előkészületek a fegyveres fellépésre is, amelynek lebonyolítójául Bécsben Jellačićot szemelték ki. Horvátországba tehát augusztus második felében egyre sűrűbben érkeztek csapaterősítések és fegyverszállítmányok, s 26-án megérkezett a bizalmas értesítés is arról, hogy rövidesen érvényteleníteni fogják az emlékezetes június 10-i királyi rendeletet, amellyel Jellačićot formailag felfüggesztették báni tisztségéből. Jellačić pedig, értvén a szóból, most megkettőzte erőfeszítéseit, hogy – nagyrészt Varasd környékén összevont – csapataival mielőbb megkezdhesse Magyarország elleni hadjáratát.

És a bécsi uralkodó körök mindezenközben a Magyarország ellen tervezett támadás politikai előkészítése érdekében is megtették, amit tehetek. Az osztrák kormány (amelynek a feje július 18-a óta Johann Wessenberg báró külügyminiszter, legmunkásabb tagja pedig Anton Doblhoff-Dier báró belügyminiszter volt) augusztus 27-én elfogadott egy emlékiratot, s ebben oda nyilatkozott, hogy a márciusban Magyarország számára biztosított kormányzati önállóság ellentmondásban van a pragmatica sanctióval, s hogy ez az ellentmondás csupán akkor lenne kiküszöbölhető, ha a magyar kormányt alárendelnék valamiféle „közös leg-

felsőbb statuskormány"-nak.⁷⁰ Majd az osztrák kormány még ugyanezen a napon kidolgozta részletes javaslatait is arra nézve, hogyan bonyolódjék le az általa ajánlott kormányzati reform. Ezekben a javaslatokban pedig világosan kifejezésre juttatta azt a véleményét, hogy a szóban forgó legfelsőbb statuskormányt magát az osztrák kormányt kellene előléptetni, s a magyar kormányt eszerint ténylegesen nem is holmi csakugyan közös legfelsőbb statuskormánynak, hanem magának az osztrák kormánynak kellene alávetni.

E hajthatatlan álláspont rögzítése után pedig augusztus 31-én már meg is indult az ellenforradalmi roham: Jellačić csapatai ezen a napon benyomultak Fiuméba, és a Magyar Tengeremelléket Horvátországhoz csatolták; Bechtold altábornagy, akinek a feladata nyilván az volt, hogy most teljes fejtelenséget idézzon elő a délvidéki sereg soraiban, történetesen ugyanezen a napon váratlanul lemondott a sereg parancsnokságáról; az uralkodó pedig, akinek az a szerep jutott, hogy „erkölcsileg” fedezze a támadást, úgyszintén ezen a napon útnak indította a nádor címére az osztrák kormány 27-i emlékiratát, kísérőlevelében tudatva, hogy maradéktalanul osztja az emlékiratban foglaltakat, s ezért jónak látná, ha a magyar kormány a *pragmatica sanctio* érvényének helyreállítása érdekében kezdendő újólágos tárgyalásokra mielőbb elküldené hozzá képviselőit.

A FORRADALMI ERŐK VÉGSŐ PRÓBÁLKOZÁSAI A TÁMADÁS ELHÁRÍTÁSÁRA

Az augusztus 31-i királyi leirat kibocsátásával az udvari körök nyilván azt akarták kieroszakolni, hogy a Batthyány-kormány utasítsa el az uralkodó tárgyalási ajánlatát s ezzel teremtsen olyan látszatot, mintha a két fél közötti kíváncsatos együttműködést nem az udvar, hanem a magyar kormány borította volna fel. Ha ugyanis az udvar valóban újabb tárgyalásokba óhajtott volna kezdeni, akkor tárgyalási alapul bizonyára nem tűzött volna ki olyan követeléseket, amelyeket még a legmérsékeltebb magyar liberálisok sem fogadhattak el. És ha az udvar valóban újabb tárgyalásokba óhajtott volna kezdeni, akkor ezt az augusztus 31-i

⁷⁰ Az osztrák kormány emlékirata, s. d. [Bécs, 1848. aug. 27.]. Közli: PAP I. 403—415.

királyi leirat kibocsátása nélkül is megtehetette volna. Hiszen a leirat kibocsátásakor a magyar kormány két tagja, Batthyány és Deák már harmadnapja éppen Bécsben tartózkodott és éppen tárgyalások végett tartózkodott Bécsben, anélkül azonban, hogy az uralkodó érdemleges eszmecserére méltatta volna őket.

Ami annál is beszédesebb tény, mivel Batthyányék ekkor a végveszély tudatában már minden korábbinál nagyobb engedmények tételére is elszánták magukat. Ha tehát a magyar kormányt az osztráknak alárendelni továbbra sem voltak is hajlandók, Horvátország számára – a korábbi álláspontjával végre gyökeresen szakító kormány augusztus 27-i döntése értelmében – immár a lehető legkiterjedtebb autonómiát készültek felkínálni, sőt most, fölelevenítve egy Kossuth által már jó néhány éve megpendített, a forradalom kitörése óta azonban eddig egyelőre általa sem emlegetett gondolatot, szükség esetén akár Horvátország Magyarországtól való teljes különválását is készek voltak már megajánlani. Maga Batthyány meg azt tervezte, hogy ha ez sem lesz elegendő, akkor fel fogja áldozni a magyar had- és pénzügyigazgatás márciusban oly nehezen kiharcolt önállóságát is, s hozzá fog járulni közös osztrák–magyar had- és pénzügyminisztérium létesítéséhez.

Csak hogy az udvari köröket, amelyekben Lombardia visszafoglalása óta szilárd meggyőződésé lett, hogy ezekután a magyar forradalom felszámolása is pusztán idő kérdése, többé ekkora engedmények kilátásba helyezésével sem lehetett tárgyalásos kiegyenlítésre bírni. S kivált nem lehetett kielégíteni őket a Batthyány-kormány részéről Horvátország javára előírányozott lépésekkel, hiszen az udvar mind ez ideig azt hangoztatta ugyan, hogy oltalmazni kívánja a horvát nemzeti érdekeket, a valóságban viszont egyáltalán nem arra törekedett, hogy a horvátoknak (vagy a birodalom bármely más népének) a korábbinál nagyobb mozgási szabadságot biztosítson, hanem éppen arra, hogy a birodalom március óta nagyobb mozgási szabadságot követelő vagy máris ilyen nagyobb mozgási szabadság birtokába jutott népeit újfent a birodalmi egység feltétlen tiszteletben tartásának az ösvényére terelje. De az udvari köröket természetesen nem lehetett kielégíteni a közös osztrák–magyar had- és pénzügyminisztérium megszervezésére vonatkozó ajánlattal sem, hiszen az udvar nem azért tűzte ki céljául a Magyarország számára márciusban kicsikart had- és pénzügyigazgatási önállóság felszámolását, hogy most

ennek fejében a birodalom egészének had- és pénzügyigazgatásába adjon beleszólást a magyar liberálisoknak, hanem hogy a birodalom kormányzatát teljes egészében a maga rendíthetetlen híveire ruházza ismét.

Ezért volt hát, hogy az uralkodó Batthyányékat előterjesztéseik meghallgatása után semmiféle érdemi válaszban nem részesítette, hanem ehelyett osztrák hadügyminiszteréhez, Latourhoz utasította őket, Latour pedig kertelés nélkül a szemükbe mondta, hogy a kialakult áldatlan helyzeten egyedül a magyar had- és pénzügyminisztériumnak a megfelelő osztrák szakminisztériumokba történő beleolvasztása segíthetne. Ami azután tárgyalófeleivel azonnal megértethette, hogy legjobb lesz, ha teljesen felhagynak azokkal a reményekkel, amelyek Pestről távoztukkor haloványan még pislácoltak bennük.

Batthyány és Deák bécsi kálváriajárásával egyidejűleg azonban igen fontos fejleményekre került sor Pesten is. Az Egyenlőségi Társulat tagjai, akik eleve is bizonyosra vették, hogy az udvar semmi áron sem lesz eltántorítható Magyarország közeli fegyveres megrohanására irányuló terveitől, a katonaaállítás törvényjavaslat képviselőházi vitájának utolsó napján, augusztus 23-án tartott rendkívüli közgyűlésükön kimondották, hogy bár a képviselőház egyszer már véghatározatot hozott a katonaaállítás mikéntjéről, ők továbbra sem fogják feladni a harcot, amíg el nem érik, hogy az újoncokat mégis kivétel nélkül honvédszászlóaljakra szervezzék, s Vasvári indítványára abban egyeztek meg, hogy először – tömeges aláíratása végett – országszerte körözni fognak egy, az országgyűlés elé terjesztendő petíciót, amely a honatyákat a katonaaállítás tárgyában szótöbbséggel elfogadott törvényszöveg utólagos megmásítására fogja felhívni, azután pedig – a következő pesti országos vásár alkalmával – szeptember 8-án nagy népgyűlést rendeznek majd a Rákoson, s a nép nevében innen is hasonló felszólítást fognak intézni a törvényhozáshoz. És augusztus utolsó hetében a társulat tagjai teljes erővel hozzá is láttak az aláírásgyűjtéshez meg a népgyűlésre való toborzáshoz – abban a reményben, hogy a közvélemény nyomása most már hatni is fog a képviselők többségére.

Közben pedig tovább fokozta erőfeszítéseit Kossuth is, aki szintén arra számított, hogy Batthyányék üres kézzel fognak megtérni Bécsből. Élve tehát azzal az alkalommal, hogy a képviselőház most éppen az általa beterjesztett költségvetési tervvel foglalkozott, mindenekelőtt